

بررسی نحوه دسترسی و میزان رضامندی شهروندان شهرهای جدید از خدمات ارتباطی و فن آوری اطلاعات

(مطالعه موردی شهرهای پرنده و پردیس)

دکتر هادی خانیکی*

شیرا حسین پور**

تاریخ دریافت: ۹۰/۷/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۰/۱۱/۱۰

چکیده

این مقاله «میزان و نحوه دسترسی شهروندان شهرهای جدید به فن آوری‌های اطلاعات و ارتباطات و میزان رضامندی آنان از خدمات ارائه شده در دو شهر جدید پرنده و پردیس» را بررسی می‌کند. این پژوهش که به شیوه پیمایشی انجام گرفت، در پی آن بود تا تأثیر ارتباطات نوین را در سامان‌یابی شهرهای جدید بر پایه نظریه‌های جامعه شبکه‌ای مانوئل کاستلز^۱، حوزه عمومی یورگن هابرماس^۲ و نظریه‌های مربوط به ارتباطات توسعه مورد مطالعه قرار دهد و به این پرسش اساسی پاسخ دهد که شهروندان شهرهای جدید در ایران تا چه میزان از فن آوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی برخوردارند و این خدمات چه جایگاهی در حل معضلات شهری آنان داشته است. به این منظور ۳۸۲ نفر از ساکنان این دو شهر (به نسبت جمعیت هر شهر) انتخاب شدند^۳، پرسشنامه‌ای حاوی بیست و شش سؤال بین آنان توزیع گردید و سپس با استفاده از نرم‌افزار SPSS، جداول کای اسکوتر و جداول فراوانی تنظیم شد. با توجه به نتایج به دست آمده مشخص شد؛ که درصد بالایی از پاسخگویان (۸۳ درصد) در منزل خود کامپیوتر دارند و حدوداً نیمی از پاسخگویان (۵۲ درصد) نیز در منزل خود به اینترنت دسترسی دارند، اما درصد ناچیزی از پاسخگویان (۱۷ درصد) از اینترنت با پهنای باند وسیع استفاده می‌کنند و درصد پایینی از افراد (۲۱ درصد) در استفاده از اینترنت مداومت داشته‌اند (هر روز از اینترنت استفاده می‌کنند). اما موبایل از ضریب نفوذ بسیار بیشتری در بین پاسخگویان (۹۸ درصد) برخوردار بود. بیشترین موارد استفاده از موبایل را به ترتیب می‌توان بدین‌گونه بیان کرد: استفاده از سرویس ارسال و دریافت پیام کوتاه، دریافت و ارسال تصویر و موسیقی و امکانات سرگرمی و بازی. نهایتاً در سنجش میزان رضایت نیز طبق نتایج به دست آمده، بیشترین درصد از شهروندان (۵۲ درصد) رضایت کمی از این خدمات در سطح هر دو شهر داشتند.

واژه‌های کلیدی: اینترنت، جامعه شبکه‌ای، شهر جدید پردیس و پرنده، شهروندان، فن آوری اطلاعات

و ارتباطات.

hadi.khaniki@gmail.com

* استادیار علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی.

** کارشناس ارشد علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبایی.

^۱ Manuel Castells

^۲ Jurgen Habermas

^۳ - تعداد ۱۰۲ نفر از ساکنان شهر جدید پرنده و ۲۸۰ نفر از ساکنان شهر جدید پردیس انتخاب شدند.

۱. طرح مسئله

دگرگونی‌های پرشتاب و پردامنه فن‌آوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی (ICT) که فشردگی زمان و مکان را در پی داشته، به تعبیر برخی از صاحب‌نظران علوم اجتماعی به ایجاد شکل جدیدی از جوامع انجامیده است؛ این جوامع به هر نامی که باشند - جامعه شبکه‌ای، اطلاعاتی، جامعه معرفتی و یا ارتباطی - جوامعی هستند که در آنها انسان تأثیرگذارتر و تأثیرپذیرتر از گذشته است. زیرا که ظهور اینترنت، ارتباطات را شکلی دوسویه بخشیده و تبادل سریع و پر حجم اطلاعات در اقصی نقاط جهان بر جنبه‌های گوناگون زندگی بشر تأثیر گذاشته است. طبیعتاً تحول در عرصه ارتباطات، نه تنها بر ارتباطات شهری تأثیر داشته، بلکه حتی سطوح صورت‌بندی شهرها را نیز تحت تأثیر قرار داده و سبب تحول در شکل شهروندی، مشارکت، برنامه‌ریزی و اداره شهرها گردیده است. اکنون توجه به فن‌آوری‌های ارتباطی در برنامه‌ریزی شهری و اداره شهرهای آینده، بیشتر از هر زمانی اهمیت یافته است. بر این اساس برنامه‌ریزی راهبردی شهر در کشورهای در حال توسعه به تدوین راهبردها، سیاست‌ها و رویکردهای مدرن در فن‌آوری‌های اطلاعات بستگی زیادی دارد. هم اکنون در کشورهای پیشرفته صنعتی گسترش فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی از ابزارهای تسهیل مشارکت شهروندی در امور جاری به شمار می‌آید. به گونه‌ای که شهرداری‌ها توسعه آن‌را در صدر برنامه‌های خود قرار داده‌اند و به این اعتبار است که در این کشورها شهرهای نوین را گاهی شهرهای الکترونیک نیز نامیده‌اند (نجاتی، ۱۳۷۹: ۱۰۹).

مهم‌ترین کارکرد فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، اطلاعاتی شدن و دانش محور شدن جامعه است. دانش متراکم و اطلاعات به منظور تصمیم‌سازی، برنامه‌ریزی، نظارت و ارزیابی عملکردها در سطح شهر از اهمیت بسیار برخوردار است. به کارگیری این فن‌آوری‌ها به تسهیل انجام فعالیت‌های شهری و کمرنگ‌تر شدن بُعد مکان و محدودیت‌های ناشی از آن در زندگی شهروندان می‌انجامد و از این طریق با کاهش سفرهای درون شهری و حجم ترافیک، به کاهش آلودگی صوتی، آلودگی هوا و محیط‌زیست کمک شده و در نتیجه صرفه‌جویی در وقت و انرژی، رسیدن به توسعه پایدار را میسر خواهد کرد.

با توجه به این مسئله که ایجاد شهرهای جدید در ایران به دلیل معضلات جمعیتی کلانشهرها و مسائل حاشیه‌نشینی، از ضرورت‌های برنامه‌ریزی راهبردی به شمار می‌رود، تأسیس شهرهایی که پاسخگوی نیاز شهروندان در عصر ارتباطات باشند، ضروری می‌نماید. بر این پایه در پژوهش پیش رو کوشش شده است تا با بررسی شاخص‌های فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در شهرهای جدید، میزان رضایت شهروندان این شهرها از این خدمات، مورد مطالعه قرار گیرد و چشم‌اندازی از شاخص‌های اساسی برای لحاظ نسبت میان ارتباطات و توسعه شهری ترسیم شود. به این ترتیب مسأله اصلی پژوهش این است که در تأسیس شهرهای جدید ایران، فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات از چه جایگاهی برخوردار است؟ آیا برنامه‌ریزان شهری در عصر اطلاعات، توانسته‌اند شهرهایی برخوردار از استانداردهای نوین جامعه اطلاعاتی در ایران طراحی و به اجرا درآورند؟ و اگر نتوانسته‌اند چه عواملی مانع از آن شده‌اند؟

بدین منظور دو شهر جدید پردیس و پرند در منطقه شهری تهران انتخاب شدند. انتخاب این دو شهر از آن رو بود که پردیس و پرند به منظور تعادل بخشی به جمعیت کلانشهر تهران طراحی و برنامه‌ریزی شده‌اند و از لحاظ کارکردی دو شهر مهم و نمونه در این حوزه محسوب می‌شوند. هرچند که شهرهای جدید هشتگرد و اندیشه نیز در جذب سرریز جمعیتی تهران و کرج موفق بوده‌اند، اما شهر هشتگرد به دلیل دور بودن از حوزه شهری تهران و شهر اندیشه نیز به دلیل گستردگی و نزدیکی مسافت آن به تهران (نزدیکی مسافت باعث توفیق این شهر در جذب بالای جمعیت شده است و این شهر بیشتر حالت شهرکی خوابگاهی به خود گرفته است) از روند پژوهش حذف شدند.

۲. تعریف مفاهیم

• اینترنت

یکی از نمودهای بارز تکنولوژی ارتباطات در عصر نوین، اینترنت است. زیرا اینترنت سبب به وجود آمدن شیوه‌های نوینی از ارتباط شده است. اینترنت عکس‌العمل‌های متعددی را در دنیای رسانه‌ها ایجاد کرده است و به این اعتبار در گروه بزرگراه‌های اطلاعاتی در مقام اول قرار گرفته است و غول «انفورماتیکی شدن جامعه» تلقی شده است و از آنجا که منشاء تغییراتی در قلمرو فرهنگ در مفهوم عام آن بوده است، ضروری به نظر می‌رسد. اینترنت را از لحاظ جامعه‌شناسی می‌توان یک «سیستم» دانست، و یا به تعبیری دیگر مدخلی بر «جامعه الکترونیک»، جامعه‌ای که از عناصر اصلی سیستم اینترنت یعنی تولیدکنندگان (سایت‌ها یا شبکه‌های مرتبط)، واسطه‌ها (توزیع‌کننده‌ها) و مصرف‌کنندگان (کاربران) تشکیل شده است (محسنی، ۱۳۸۶: ۳۲).

برای اتصال به اینترنت در مرتبه نخست باید یک توزیع‌کننده خدمات اینترنت یعنی مرجعی که ISP نامیده می‌شود، وجود داشته باشد. این مرجع نیز خود به شبکه‌های پر قدرت ارتباطی قاره‌ای و یا بین‌المللی اتصال دارد. توزیع‌کنندگان علاوه بر ارتباط دادن مشتریان با اینترنت، خدماتی مانند: مشاوره، آموزش و یا حمایت فنی را هم بر عهده دارند... توزیع خدمات اینترنتی در اماکن گوناگونی صورت می‌گیرد، آنچه اصطلاحاً در کشور ما «کافی‌نت» نامیده می‌شود؛ محلی است که در آن دسترسی به اینترنت از طریق پرداخت مبلغ معینی امکان‌پذیر است (محسنی، ۱۳۸۶: ۱۰۱-۱۰۲).

• شهر

سه واژه Urban، City و Town در زبان انگلیسی دلالت بر مفهوم «شهر» دارند. واژه Urban، از ریشه Urbanus لاتین، یعنی «شهری» و یا «متعلق به شهر» و از Urbs می‌آید (فکوهی، ۱۳۸۹: ۲۶). میان مفهوم city و urban تمایز وجود دارد؛ شهر (city) به معنای مجموعه فیزیکی ساختمان‌ها، افراد و نهادهاست که در محل جغرافیایی ویژه‌ای وجود دارند و urban به کیفیت روابط اجتماعی اشاره دارد که موجد این شرایط می‌شود (البته شاید بتوان به جای کلمه urban از مدنیّت استفاده کرد که با تمدن ارتباط دارد) (تاجبخش، ۱۳۸۶: ۱۴). در لغت‌نامه آکسفورد Town را محلی بیان کرده‌اند که از روستا یا دهکده (Village) بزرگتر و از شهر (City)، کوچک‌تر است (Oxford Advanced Learner's, 2003). در زبان فارسی نیز واژه شار یا شارستان خود از ریشه شهر گرفته شده

است، که به صورت‌های قدیمی‌تر «شتر»^۴، «خشتر»^۵ از ریشه «خشی»^۶ به معنی «شاهی کردن» آمده است (فکوهی، ۱۳۸۹: ۲۸).

مفهوم شهر دارای ابعاد گوناگون سیاسی، اقتصادی، جغرافیایی - فضایی، معناشناختی، جامعه‌شناختی و انسان‌شناختی است. در رویکرد سیاسی، شهر به مثابه یک واقعیت «حقوقی - سیاسی» تعریف می‌شود. شهرها تبلوری از نوعی نابرابری در روابط قدرت هستند (فکوهی، ۱۳۸۹: ۳۰-۳۱). در تعریف اقتصادی شهر منطقه‌ای است که در آن ساختار سیاسی - مدیریتی می‌تواند نظام تولید، توزیع و مبادله را پدید آورد، و حاصل آن نظام طبقاتی، سیستم سیاسی‌ای است که امکان تسلط یک طبقه را فراهم می‌کند (ممتاز، ۱۳۸۱: ۲۵). در رویکرد جغرافیایی، شهر مفهومی فضایی، کالبدی و در نهایت طبیعی است. شهر در این تعریف، حاصل رابطه‌ای است که انسان با طبیعت به وجود می‌آورد. در رویکرد معناشناختی به شهر، شهر نوعی پیوستگی زمانی - مکانی به وجود می‌آورد که از خلال معانی تبلور می‌یابد. در رویکرد جامعه‌شناختی، شهر در نهایت حاصلی است از مجموعه روابط میان بازیگران اجتماعی. رویکرد انسان‌شناختی، دیدگاهی جامع و کل‌گرا نسبت به شهر دارد و آن‌را به مثابه واقعیتی انسانی تعریف می‌کند که باید در همه ابعاد و به صورت تفکیک‌شده و در ترکیبی پویا مورد مطالعه قرار گیرد. در این ترکیب پویا هفت محور اساسی قابل بررسی است؛ فضا، زمان، اقتصاد، قدرت، فرهنگ، نشانه و بیان (فکوهی، ۱۳۸۹: ۳۲-۳۶).

نگرش دیگر در خصوص شهر، نگرش سیستمی است. در این رویکرد نظام شهری مجموعه‌ای از عناصر شهر را تنظیم می‌کند و چارچوب کنش متقابل در یک حوزه مشخص است. این حوزه، روابط داخلی و خارجی سیستم را تنظیم می‌کند و فعالیت‌های آن را مورد تأیید قرار می‌دهد (ربانی و وحید، ۱۳۸۱: ۴). از طرفی شهر را می‌توان مقوله‌ای «فلسفی - علمی» دانست، چون ابعاد ذهنی - هویتی شهر در فراسوی معیارهای مرسوم قرار گرفته و در محدوده ارزش‌های پویای فرهنگی - هنری مقام می‌گیرد. از طرفی شهر مقوله‌ای است علمی، چون ابعاد عینی و کالبدی آن در همه زمینه‌های اجتماعی - اقتصادی، کالبدی - فضایی و... با ضوابط و معیارهای علمی قابل سنجش و ارزش‌گذاری است... شهر در عین حال پدیده‌ای «مکانی - زمانی» نیز هست، زیرا که در نقطه‌ای خاص ایجاد شده، در فضا تکامل یافته و با گذشت زمان، رشد می‌یابد (حبیبی، ۱۳۸۷: ۲۳۰-۲۳۱).

• شهروند

کلمه «شهروند»^۷ که بُعد انسانی شهر را توصیف می‌کند، مرکب از دو کلمه «شهر» به معنای جامعه انسانی و «وند» به معنای عضو وابسته به این جامعه است. این مفهوم از حیث دیرینگی به یونان باستان می‌رسد؛ که به کسانی که در دولت-شهر یا «پولیس» سکونت داشتند و نیز از حقوق سیاسی برخوردار بودند، اطلاق می‌شد. در تجزیه و تحلیل‌های ارسطو نیز، شهروند کسی است که در پایان دوران آموزش‌های مدنی و نظامی، نامش در فهرست حوزه اقامتش ثبت شود. بنابراین شهروند بودن به عنوان مشارکت تعریف می‌شود و با این عنوان است که اجتماع سیاسی

4. shatr.

5. khashatra.

6. khashi.

7. Citizen.

را محقق می‌سازد. در اندیشه او شهروندی مردم‌سالاری، نمونه‌اعلای شهروندی و عمیقاً خلاف شهروندی حکومت استبدادی است که از شهروندی جز نامی‌ندارد (گای، ۱۳۸۸: ۴۸-۵۰). چارلز تیلور^۸ شهروندی در عمل را اراده‌هماندسازی شهروندان با دولت‌شهر می‌داند که اگر متکی به زور و سرکوب نباشد (گای، ۱۳۸۸: ۴۲-۴۳).

با این تفسیر، شهروندی و شهروندمداری به معنی شهروندی یک کشور بودن است که با در نظر گرفتن حقوق و وظایفی که در تابعیت شهرنشینی و شهری‌گری وجود دارد، با خود تعهداتی مثل برابری، عدالت، مشارکت و استقلال را به همراه می‌آورد (صرافی و اسماعیل‌زاده، ۱۳۸۸: ۲۱۷-۲۱۸). بر این اساس، آنچه به مفهوم شهروندی تحقق می‌بخشد، برخورداری افراد جامعه از حقوق مدنی سیاسی و اجتماعی و فرهنگی است. جامعه مدرن بر پایه رضایت شهروندان آگاه و مشارکت آگاهانه آنان در فرآیندهای سیاسی بنا شده است. در این میان حق دسترسی به اطلاعات، به شهروندان امکان می‌دهد که از آنچه در درون حکومت می‌گذرد، مطلع شوند و بر بنیان این آگاهی، به حسابرسی کنش‌های ساستمداران بپردازند و برای اداره جامعه تصمیم‌های درست‌تری اتخاذ کنند (نمک‌دوست تهرانی، ۱۳۸۳: ۳۴).

• شهر جدید

شهر جدید^۹ به شهرهایی کامل از لحاظ امکانات اطلاق می‌شود، که اولین بار در انگلستان پس از سال ۱۹۴۶ ساخته و تکمیل گردیده‌اند (Oxford Advanced Learner's, 2003: 857). شهر جدید یک پدیده اجتماعی-انسانی است که توسط دولت و از طریق مدیریت منطقه‌ای احداث می‌گردد. از این رو نسبت به شهرهای بزرگ متروپل، شهری کنترل شده و برنامه‌ریزی شده است (ربانی و وحید، ۱۳۸۱: ۱۷۹). در دوره‌های گوناگون تاریخی، در اقصی نقاط دنیا شهرهایی با «اهداف گوناگون» احداث شده‌اند که آنها را می‌توان «شهر جدید» نامید (زیاری، ۱۳۸۸: ۲). اما شهرهای جدید، به مفهوم امروزی یعنی مجتمع‌های زیستی که بیشتر برای برآوردن نیازهای سکونتی و تا حدی اشتغال مسکن و کار، معمولاً در اطراف شهرهای بزرگ در مدت کوتاهی ساخته می‌شوند و جمعیت می‌پذیرند، مفهومی معاصر است (سیدرضوانی و دیگران، ۱۳۸۷: ۹۶). گیتی اعتماد، در بیان تعریفی از شهر جدید اظهار می‌دارد: «منظور از شهر جدید، شهری است که از نظر اشتغال به مادرشهرها متکی نباشد و از لحاظ خدمات نیز تا حد امکان خودکفا باشد (اعتماد، ۱۳۶۸: ۷). هنوز تعریف جامعی برای شهرهای جدید ارائه نشده است، اما به طور کلی می‌توان ویژگی‌هایی را برای آنها ارائه کرد:

۱. شهرهای جدید، اجتماع‌های برنامه‌ریزی شده‌ای هستند، که در پاسخ به اهداف از پیش تعیین شده ایجاد می‌شوند.

۲. ایجاد شهر جدید عملی ارادی است که فرض را بر وجود یک منبع قدرت یا سازمانی می‌گذارد که تأمین‌کننده مکان و منابع برای توسعه شهر و اعمال کنترل مداوم بر آن است تا شهر به اندازه بادوامی برسد.

۳. شهر جدید، اجتماعی خودتکاست با جمعیت و مساحت مشخص، فاصله‌ای معین از مادرشهر، برنامه‌ریزی از پیش تعیین شده، اهداف معین و همچنین برخوردار از تمام تسهیلات لازم برای یک محیط مستقل.

^۸ Charles Taylor.

^۹ New Town

۴. معمولاً شهرهای جدید برای تمرکززدایی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی در ناحیه شهری شهرهای بزرگ طراحی می‌شوند تا با وجود جاذبه نزدیکی به شهرهای بزرگ، جمعیت تشویق به خروج از مادرشهرها شوند تا اسکان به همراه اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی- اجتماعی فراهم آید (زیاری، ۱۳۸۸: ۷).

• شهرهای جدید منطقه شهری تهران

منظور از منطقه شهری تهران، محدوده استان تهران است که معادل مجموعه شهری تهران در نظر گرفته شده است (براساس مطالعات کالبدی و متون شهرسازی در سال‌های اخیر این‌گونه تعریف شده است). این استان شامل ۱۳ شهرستان، ۳۴ بخش و ۴۵ کانون شهری و هزار و دویست پارچه آبادی مسکونی است که در سطحی معادل ۱۹ هزار کیلومتر مربع قرار گرفته است. بیشترین تمرکز جمعیت استان تهران در سه شهرستان مرکزی؛ تهران، کرج و شهریار است که بالغ بر ۷۹/۴ درصد از جمعیت این استان را در خود جای داده است (طرح جامع شهر، ۱۳۸۰: ۱۲). رشد سالانه جمعیت استان که در سال‌های ۱۳۶۵-۷۰ معادل ۲/۶ درصد بوده است، در سال ۱۳۷۸ به ۲/۲۸ درصد رسیده است. (طرح جامع شهر جدید پردیس، ۱۳۷۵: ۵۶). رشد بی‌توقف جمعیت در این کلانشهر باعث شد تا سیاست ایجاد و توسعه شهرهای جدید در اطراف تهران با هدف هدایت سرریز جمعیت کلانشهر تهران به این شهرها، تمرکززدایی از تهران با انتقال بعضی وظایف آن به شهرهای جدید، پالایش تهران و بهبود ارتقای معیارهای زیستی و خدماتی در آن، جلوگیری از بالارفتن بی‌رویه قیمت زمین و مسکن و حاشیه‌نشینی در تهران، در برنامه راهبردی کشور قرار گیرد (زیاری، ۱۳۸۸: ۱۸۳). با توجه به مشکلات شهر تهران، ساخت پنج شهر جدید در اطراف این شهر، تصویب شد. شهرهای جدید منطقه شهری تهران، از نظر اقتصادی کاملاً وابسته به تهران هستند و ایراد اصلی نیز دقیقاً در اینجاست. شهرهای جدید به عنوان شهرهای مستقل که به خود متکی باشند، طراحی نشده‌اند، به همین دلیل پیش‌بینی می‌شود که این شهرها به شهرهای خوابگاهی با مقیاس‌های ۳۰۰ هزار نفر برای شهرهای بزرگ مجاور تبدیل شوند. از این نقطه نظر مقایسه این شهرهای جدید با شهرهایی مثل اسلام‌شهر، که توسط خود مردم ساخته شده‌اند، جالب توجه است. این شهر امروز از نظر اقتصادی به تهران وابسته نیست و شهری تقریباً مستقل است که تولیدی‌های کوچک خود را دارد (حبیبی، ۱۳۸۷: ۲۲۴-۲۲۵).

در همین جهت، هیأت وزیران، در تاریخ ۱۳۶۸/۱۲/۲۳ احداث پنج شهر جدید را در حوزه این منطقه شهری به تصویب رساند، از این میان چنانکه گفته شد دو شهر پردیس و پرند برای این پژوهش انتخاب شده‌اند.

الف- شهر جدید پردیس

یکی از این شهرهای جدید، شهر پردیس است که در فاصله ۳۵ کیلومتری تهران و در کنار جاده ترانزیتی تهران- آمل با جمعیت نهایی ۲۰۰۰۰۰ نفر تصویب و شکل‌گیری آن از سال ۱۳۷۲ آغاز شد. این شهر یکی از جایگاه‌های مهاجر فرستی شهر تهران است. و ویژگی‌های اجتماعی آن مطابق با ویژگی‌های مهاجران شهر می‌باشد. روند تحولات جمعیتی در حوزه فراگیر پردیس طی یک دوره بیست‌ساله نشان داده است که پتانسیل جمعیت در این حوزه، با روند فزاینده‌ای رو به افزایش است. طبق آمار ارائه شده در سال ۱۳۸۵ جمعیت این شهر ۵۸۰۰۰ نفر بوده است (قره‌خلو، ۱۳۸۸: ۲۱). از لحاظ شرایط اقتصادی باید گفت؛ این شهر با شدت فراوان وابسته به اقتصاد کل منطقه و به ویژه اقتصاد شهر تهران است، زیرا اغلب خانوارهای ساکن در سطح شهر را افرادی تشکیل می‌دهند که

از شهر تهران به پردیس نقل مکان کرده‌اند و هنوز محل کار آنها در تهران مستقر است. چنین می‌توان گفت که شهر تهران، مرکز فعالیت‌ها و کلیه خدماتی است که برای شهرک‌ها و مراکز زیستی اطراف خود به عنوان مرکز و هسته اصلی ایفای نقش می‌نماید... در شرایط حاضر بالغ بر ۹۰ درصد از شاغلان شهر، در تهران کار می‌کنند. (طرح جامع شهر جدید پردیس، ۱۳۸۰: ۱۳).

شهر جدید پردیس دارای یک مرکز تلفن اختصاصی با ظرفیت ده‌هزار شماره است. با توجه به استفاده روزافزون از امکانات مخابراتی و منظور نمودن مجموع نیاز به خطوط تلفن در مرحله بازنگری طرح جامع شهر، ایجاد نود و هشت هزار و ششصد و بیست (۹۸۶۲۰ هزار) خط تلفن قابل پیش‌بینی است. کمترین خطوط بر اساس این برآورد باید صد هزار خط باشد که می‌تواند در پنج منطقه مخابراتی با بیست هزار شماره تلفن، نیاز این شهر را برآورده سازد. ضمناً براساس ضوابط موجود مخابراتی، برای هر شصت هزار واحد مسکونی، یک پست بیست هزار شماره‌ای مورد نیاز خواهد بود (طرح جامع شهر جدید پردیس، ۱۳۸۰: ۲۰).

ب- شهر جدید پرند

شهر جدید پرند، در جنوب غربی تهران و در ۴۵ کیلومتری آن واقع شده است. این شهر یکی از ۵ شهر مصوب شورای عالی معماری و شهرسازی در سال ۱۳۶۸ است که طرح توسعه و عمران آن در سال ۱۳۷۷ به تصویب شورای عالی معماری و شهرسازی رسید. این شهر در گذر محور ارتباطی تهران- ساوه در جنوب شهرستان شهریار و در بخش رباط کریم مکان‌یابی شده است و در مجاورت با شبکه بزرگراهی و جاده‌ای تهران ساوه، راه‌آهن تهران- جنوب و فرودگاه بین‌المللی امام خمینی است. طرح توسعه و عمران این شهر در ۱۳۷۷ و با افق سال ۱۳۹۵ به تصویب رسیده و دارای سقف جمعیتی ۱۵۰۰۰۰ نفر است. اشتغال غالب این شهر تحت‌تأثیر نقش خدماتی آن در رابطه با فرودگاه امام و نقش صنعتی آن در رابطه با محدوده صنعتی این شهر قرار دارد. پرند فاقد شبکه حمل‌ونقل عمومی سریع، ایمن و ارزان قیمت درون شهری و برون‌شهری است. این شهر از طریق شبکه‌های تأسیساتی عبوری محدوده، از برق و مخابرات برخوردار گردیده است و آب این شهر از طریق شرکت آب تهران تأمین می‌گردد. طبق آمار ارائه‌شده در سال ۱۳۸۵ جمعیت این شهر ۵۹۰۰۰ نفر بوده است (قره‌خلو، ۱۳۸۸: ۲۱). براساس مطالعات طرح توسعه و عمران، گروه‌های اجتماعی شهر جدید پرند براساس وضعیت شغلی شامل؛ مدیران و متخصصان (۱۱ درصد)، کارمندان و فرهنگیان (۱۷ درصد)، کسبه و اصناف (۱۶ درصد)، کارگران (۴۳ درصد) و سایر گروه‌ها ۱۳ درصد بوده است. تأسیسات زیربنایی شهر مشتمل بر شبکه‌های آبرسانی، برق، فاضلاب، تلفن و گاز هستند. در زمینه زیربنای ارتباطی، طرح توسعه و عمران پیش‌بینی نموده است که این شهر یک مرکز تلفن ۳۰ هزار شماره‌ای احتیاج خواهد داشت که این مرکز را در سه مرحله با ده‌هزار خط می‌توان تکمیل نمود (طرح جامع شهری شهر جدید پرند، ۱۳۷۵: ۸۷).

• فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات (ICT)

ICT از تعامل سه بخش متمایز کامپیوتر، اطلاعات و ارتباطات مخابراتی به وجود آمده است. بخش کامپیوتر به عنوان سخت‌افزار و تأمین‌کننده تجهیزات و ادوات لازم جهت ایجاد ICT در نظر گرفته می‌شود. داده‌ها و اطلاعات به عنوان خمیرمایه و مواد اولیه در درون شبکه به جریان درمی‌آیند. ارتباطات مخابراتی که بخش سوم این

مجموعه را تشکیل می‌دهند، وظیفه برقراری ارتباط بین دو بخش دیگر را برعهده دارند. آنچه از تلفیق این سه بخش به دست می‌آید اطلاع‌رسانی یا ICT نامیده می‌شود، که نمود اصلی آن را می‌توان در بزرگراه‌های اطلاعاتی به ویژه اینترنت یافت (حقی، ۱۳۸۱: ۹۲). این فن‌آوری شامل هرگونه تولید و خدمات مربوط به تلفیق و مواجهه فن‌آوری اطلاعات با مخابرات به صورت‌های زمینه‌ای یا کاربردی است (زارعیان، ۱۳۸۴: ۱۷۷).

فن‌آوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات دارای ویژگی‌های خاصی هستند، که آنها را از وسایل ارتباط جمعی متمایز می‌سازد. مهم‌ترین ویژگی این فن‌آوری‌ها، تعاملی یا دوسویه بودن آنهاست. این ویژگی باعث می‌شود که فرستنده و گیرنده به طور مستقیم با هم در ارتباط باشند و با حذف واسطه یا عامل برقراری ارتباط به مبادله پیام هم به صورت مستقیم (چت) و هم به صورت غیرمستقیم (ایمیل) بپردازند. در این شیوه، بازخورد یا فیدبک همزمان با پیام‌ها وجود دارد. ویژگی دوم این فن‌آوری‌ها که آنها را از وسایل ارتباط جمعی متمایز می‌سازد، خاصیت جمع‌زدایی آنهاست. استفاده از این فن‌آوری‌ها غالباً به صورت انفرادی صورت می‌گیرد. با گسترش این فن‌آوری‌ها، تغییرات مهمی در کانال‌ها و مجاری ارتباطی به وجود می‌آید که عبارتند از: دگرگونی در ماهیت ارتباطات انسانی، تغییر در روش‌های اطلاع‌رسانی، افزایش سرعت و کیفیت انتقال پیام‌ها، متنوع شدن کانال‌ها و مجاری ارتباطی و ایجاد حق انتخاب برای مخاطب (حقی، ۱۳۸۱: ۹۲).

• جامعه شبکه‌ای

کاستلز قائل به ظهور جامعه‌ای است که در اثر سه فرایند: (۱) انقلاب اطلاعات (۲) تجدید ساختار سرمایه‌داری و نوآوری فن‌آورانه و (۳) جنبش‌های فرهنگی و اجتماعی مانند فمینیسم و طرفداری از محیط‌زیست، به وجود آمده است، که آن را جامعه شبکه‌ای می‌نامد. به عنوان روندی تاریخی، کارکردها و فرایندهای مسلط در عصر اطلاعات هر روز بیش از پیش پیرامون شبکه‌ها سازمان می‌یابند. شبکه‌ها ریخت اجتماعی جدید جوامع ما را تشکیل می‌دهند و گسترش منطق شبکه‌ای تغییرات چشمگیری در عملیات و نتایج فرایندهای تولید، تجربه، قدرت و فرهنگ ایجاد می‌کند. شبکه نقش بنیادینی در توصیف جامعه در عصر اطلاعات ایفا می‌کند. شبکه مجموعه‌ای از نقاط اتصال یا گره‌های به هم پیوسته است. در چشم‌انداز تاریخی گسترده‌تر، جامعه شبکه‌ای نمایانگر تغییری کمی در تجربه انسانی است... در جامعه شبکه‌ای در سطحی عمیق‌تر، بنیان‌های مادی جامعه، یعنی مکان و زمان در حال دگرگونی‌اند و پیرامون فضای جریان‌ها و زمان بی‌زمان سازمان می‌یابند (کستلز، ۱۳۸۵: ۵۴۳-۵۵۱).

چارچوب مفهومی پژوهش

الف- سیر تاریخی موضوع :

بررسی سیر اندیشه‌های مربوط به شهر نشان می‌دهد که همواره در طول تاریخ اندیشه‌های آرمانگرایانه شهر کوشیده‌اند کیفیت زندگی بشر را ارتقا دهند. اندیشه آرمانشهری بیکن^{۱۰} در پی ترسیم جزیره آرمانشهری به نام آتلانتیس جدید^{۱۱} بود. در این آرمانشهر، مرکزی به نام «خانه سلیمان» وجود دارد که گروه بزرگی از دانشمندان با

^{۱۰}. Francis Bacon (1561-1626).

^{۱۱}. New Atlantis.

رده‌بندی‌های بسیار زیاد و متنوع در آن در پی یافتن روش‌های جدید برای گسترش دانش خود بر طبیعت و زندگی انسانی، به مثابه بخشی از این طبیعت هستند... در تفکر بیکن شهر یا سازمان اجتماعی به مثابه موجودی طبیعی در نظر گرفته می‌شود که می‌توان از طریق دستیابی و استیلا بر قوانین طبیعت آن را به نحو آرمانی سازمان داد (فکوهی، ۱۳۸۹: ۱۵۶-۱۵۸). آرمانشهر مور^{۱۲} (هنوز عنصر سازماندهی فضا به مثابه عاملی در سازمان جدید اجتماعی دیده نمی‌شود) و شهر آفتاب کامپانلا^{۱۳} که همچون آرمانشهرهای دیگر موقعیتی جزیره‌ای دارد و با طرح آن کامپانلا برای نخستین بار مباحث مادی و فضایی شهر را به صورت گسترده‌ای مطرح می‌کند. او برخلاف بسیاری دیگر از آرمانشهرگرایان، الگوی آرمانی خود را صرفاً نوعی خیال‌پردازی نقادانه نسبت به وضع موجود نمی‌داند، بلکه در پی اجرای عملی آن نیز هست، بدین‌گونه که وی در شورش شهر کالابرا علیه سلطه اسپانیا، نقشی اساسی داشت (فکوهی، ۱۳۸۹: ۱۵۸-۱۶۰). همه این اندیشمندان رویکردهایی سیاسی-آرمانی به شهر داشته‌اند که این خود گواهی بر این امر است که شهر همواره به عنوان میدانی برای عمل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در مرکز توجه نظریه‌پردازان بوده است و شهر در حوزه‌های گوناگون علوم از جمله؛ سیاست، اقتصاد، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی مورد توجه قرار داشته است.

در حوزه شناخت اجتماعی شهر، برخی مثل زیمل^{۱۴} اعتقاد دارند که باید شهر را با روان‌شناسی جمعی جمعیت آن بررسی کرد (ممتاز، ۱۳۸۱: ۱۱۷). رابرت ازرا پارک^{۱۵} نیز با ارائه دیدگاه‌های بوم‌شناسانه درباره شهر، تحولات شهر را دارای تاریخی طبیعی یعنی ناشی از حرکات طبیعی دانسته است (ممتاز، ۱۳۸۱: ۱۲۵). وقوع انقلاب صنعتی، افزایش جمعیت، رشد بی‌رویه شهرنشینی و در پی آن وضعیت نابسامان شهرهای صنعتی، نیز موجی جدید از اندیشه‌های آرمانگرایانه شهر را به وجود آورد، که هدف از آنها حل عملی معضلات و مشکلات شهر صنعتی بود. اندیشه تأسیس شهرهای جدید نیز ریشه در همین تفکر داشت.

هاوارد^{۱۶} در این‌باره می‌گوید: تاریخ قابل برگشت نیست و حرکت صنعتی شدن را که شروع شده نمی‌توان متوقف کرد، اما بازنگری در وضعیت شهرها و بازسازی کامل آنها ضرورت دارد (ممتاز، ۱۳۸۱: ۱۵۱). نمود عملی این اندیشه‌ها ایجاد دو شهر جدید در انگلستان بود که ایده اصلی آن از اندیشه‌های هاوارد سرچشمه می‌گرفت. همچنین تدابیری که آرتور سوریا^{۱۷} برای کم کردن ترافیک شهری "مادرید" پیشنهاد می‌کرد که متعاقب آن مدل «شهر خطی» را ارائه کرد (استروفسکی، ۱۳۷۸: ۱۹). لوکوبوزیه^{۱۸} نیز همچون سوریا توجه زیادی به ترافیک شهری داشته و می‌گوید: «در شهرهای وسیع کنونی انسان وقت زیادی را در ترافیک شهری هدر می‌دهد، بنابراین برنامه‌ریزی شهری باید به مسئله اتلاف وقت توجه داشته باشد.» وی همچنین معتقد بود که تغییر محیط مصنوع و معماری می‌تواند روحیه مردم و نهادهای اجتماعی را دگرگون سازد (ممتاز، ۱۳۸۱: ۱۶۵). گارنیه^{۱۹} نیز بارها خود را شیفته

12. Thomas More

13. Thomas Campanella (1568-1639).

14. George Simmel

15. Robert Ezra Park (1864-1944).

16. Abenezzer Howard

17. Mata-Y- Soria (1844-1920).

18. Le Ciobusier (1887-1965).

19. Tony Garnier (1869-1948).

شکل معماری یک شهر قرن بیستمی می‌داند، شهری که بتواند پاسخگوی نیازمندی‌های ناشی از پیشرفت‌های اجتماعی و فنی باشد. ایده شهر صنعتی او نیز زاده همین شیفتگی بود (استروفسکی، ۱۳۷۸: ۴۵).

این اندیشه‌ها به منظور حل معضلات شهر صنعتی، در پی ترسیم و طراحی عملی شهرهایی جدید بودند که از طریق آن بتوان مشکلات ناشی از صنعتی‌شدن را حل کرد. تحولات فن‌آورانه در حوزه ارتباطات نیز در جهت دگرگونی‌هایی که انقلاب صنعتی در سبک زندگی و اجتماعات انسانی پدید آورد، موجد تغییرات بزرگی در شکل و عملکرد شهرها و روابط شهروندان در قرن حاضر شده است. کار از راه دور، شکل فیزیکی رفت‌وآمد را تغییر می‌دهد، آموزش و درمان از راه دور، محل و ساختار کالبدی و سازمانی مدارس و دانشگاه‌ها و همچنین مطب پزشکان را دگرگون می‌سازد و نهایتاً خرید از راه دور شکل بازارها را متحول خواهد کرد. تأثیرات این‌گونه عملکردها بر کاربری‌ها و فضاهای شهری بسیار شگرف است و برنامه‌ریزی شهرهای جدید را دگرگون می‌کند. (جیلسپی، بی تا: ۵۷).

ب- نظریه‌های ارتباطی:

علاوه بر نظریه‌هایی که معطوف به ابعاد فیزیکی و اجتماعی شهر است، باید نظریه‌های نوین ارتباطی را نیز برای شناخت تحولات شهر جدید مدنظر قرار داد. در این زمینه مک‌لوهان^{۲۰} نگاهی خوش‌بینانه به پیشرفت‌های فنی دارد و امیدوار است که بشر به یک جامعه آرمانی دست پیدا کند؛ او معتقد است که تحقق این امر با رسانه‌های جمعی و فن‌آوری‌های ارتباطی ممکن است (دهقان، ۱۳۷۶: ۲۳). اگرچه در آن زمان، این نظریه در حد پیش‌بینی بود، اما در حال حاضر به مدد فن‌آوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی، جهان شاهد شکل‌گیری جامعه‌اطلاعاتی است (حقی، ۱۳۸۱: ۹۶). سیستم‌های ارتباطی نوین که به زبانی جهانی و دیجیتالی سخن می‌گویند، تولید و توزیع کلمات، صداها و تصاویر فرهنگ ما را جهانی ساخته، آنها را با سلیقه‌ها، هویت‌ها و روحیات افراد تطبیق داده‌اند. در نتیجه ظهور تکنولوژی‌های اطلاعاتی شکل جدیدی از جامعه به وجود آمده است. شبکه جهانی به پهنه‌ای الکترونیک و عملاً کنترل‌ناپذیر تبدیل شده است. در همین دوره رایانه‌ای شدن جوامع انسانی، که نام انقلاب اطلاعاتی به خود گرفته، به اوج خود رسیده است؛ به صورتی که همه چیز قابل تبدیل به مجموعه‌ای از داده‌هاست و بدین‌سان می‌تواند در شبکه قرار گیرد؛ این امر جوامع انسانی را هرچه بیشتر به سوی الکترونیک شدن پیش برده است. اتکاء روزافزون بر فعالیت‌های مستقیماً مرتبط با تولید، توزیع و کاربرد اطلاعات سبب گردیده است که بسیاری از کشورهای صنعتی جهان را جامعه اطلاعاتی بخوانند. در حقیقت این مفهوم در ابتدا برای توصیف مشخصات نوین کشورهای فراصنعتی به کار می‌رفته است، کشورهایی که در آنها همه امور وابسته به اطلاعات است (پاکزاد، ۱۳۶۸: ج ۳، ۳۵).

• نظریه جامعه شبکه‌ای کستلز

²⁰. Marshall McLuhan

همان گونه که قبلاً در تشریح مفهوم جامعه شبکه‌ای گفته شد، کاستلز قائل به ظهور جامعه‌ای است که در اثر سه فرایند: (۱) انقلاب اطلاعات (۲) تجدید ساختار سرمایه‌داری و نوآوری فن‌آوران و (۳) جنبش‌های فرهنگی و اجتماعی مانند فمینیسم و طرفداری از محیط‌زیست، به وجود آمده است، که آن را جامعه شبکه‌ای می‌نامد. جامعه شبکه‌ای، سرمایه‌داری را متکی به دانش و اطلاعات ساخته و آن را جهانی کرده است (کیا، ۱۳۸۵: ۳۵). مرکز ثقل نظریه جامعه شبکه‌ای کاستلز، شبکه‌ها هستند که این مفهوم نقش بنیادینی در توصیف جامعه در عصر اطلاعات دارد (کاستلز، ۱۳۸۹: ۵۴۴). شبکه‌ها ریخت اجتماعی جوامع کنونی را تشکیل می‌دهند و منطق شبکه‌ای دگرگونی‌های عمیق و گسترده‌ای را در عرصه تولید، تجربه، قدرت و فرهنگ به وجود می‌آورد (خانیک، ۱۳۸۳: ۲۰).

موضوع محوری کستلز در حلقه اتصال توسعه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات و دگرگونی شهر این است که هماهنگی ساختار سرمایه‌داری و نوآوری تکنولوژیک، عامل عمده تحول جامعه و بنابراین شهر و حومه‌های آن است (وبستر، ۱۳۸۳: ۴۱۱). بررسی تحلیل‌های کستلز از تغییرات در اطلاعات و محیط‌های شهری، یکی از شیوه‌های سودمند و منحصر به فرد است. کلام آغازین او این است که شبکه‌ها همه چیز را تغییر داده‌اند و شبکه‌بندی الکترونیکی - اینترنت - تغییرات بنیانی به همراه داشته است (دارنلی و فدر، ۱۳۸۴: ۳۰).

توسعه شبکه‌های فن‌آوری اطلاعاتی در سراسر جهان، اهمیت جریان‌های اطلاعاتی را برای سازماندهی اجتماعی و اقتصادی افزایش و در عین حال اهمیت نقاط جغرافیایی را کاهش می‌دهد... و نتیجه‌اش این است که سازمان‌ها به گونه‌ای فزاینده قادر می‌شوند بر محدودیت‌های ناشی از مکان‌های جغرافیایی غلبه کنند (وبستر، ۱۳۸۳: ۴۲۰).

بنابراین اگر سازمان‌های مالی و شرکتی می‌توانند بیشتر بر محدودیت‌های مکانی به دلیل وجود شبکه‌های اطلاعاتی غلبه کنند، بنای این شبکه‌ها و عملکردشان به خودی خود پیامدهای جغرافیایی دارد. این شبکه‌ها باید دارای مراکز عصبی باشند، مکان‌هایی که در آنها صرفاً اطلاعات جریان نمی‌یابد، بلکه گردآوری و پردازش شده و براساس آن اقدام می‌شود؛ این مکان‌ها در نظریه کستلز کلانشهرها هستند. کلانشهرهایی که در سال‌های اخیر تغییراتی را در شکل‌گیری طبقات اجتماعی محقق ساخته‌اند و پیامدهای زیادی را برای زندگی شهری به همراه آورده‌اند. این نقاط رهبر تنها در کلان‌شهرهای معینی یافت می‌شوند که ضمن توسعه در سال‌های اخیر، تغییراتی را در شکل‌گیری طبقات اجتماعی محقق ساخته و پیامدهای مهمی را برای هدایت زندگی شهری به همراه آورده‌اند... کستلز برآورد می‌کند که بیش از ۳۰ درصد نیروی کار این شهرها را کارکنان اطلاعاتی تشکیل می‌دهند... و از طرفی رونق و بالندگی قابل توجهی را هم در مشاغل خدماتی تجربه کرده‌اند (وبستر، ۱۳۸۳: ۴۲۱-۴۲۲).

به لحاظ فرهنگی، اینترنت و شبکه تأثیر دوگانه‌ای دارند. از یک طرف، شبکه‌های جهانی تماس و مبادله به زبان انگلیسی را به وجود می‌آورند. - این شبکه‌ها در شکل‌گیری فرهنگ‌های جهانی و جهان‌شهری، و نیز پادفرهنگ‌های جهان‌شهری مثل هکرها، سهم دارند - و از طرف دیگر، اینترنت مجالی است برای هویت‌های فرهنگی تا به طور کامل خود را بیان کنند (اینس، ۱۳۸۴: ۴۶). از طرفی کستلز معتقد است که از دیگر پیامدهای فرهنگی شبکه اینترنت، شکاف بین طبقه‌ای در جامعه است، تا جایی که کستلز از شهری دوگانه سخن می‌گوید. شهری که در آن گروهی از افراد طبقه پایین شدیداً محروم و گروه دیگر نخبه در حرفه‌های اقتصاد اطلاعاتی و مرفه هستند... سوگیری افراد هم در این جامعه متفاوت است، افراد وابسته به طبقه پایین دارای گرایش‌های محلی‌گرایی

هستند، اما نخبگان اطلاعاتی دیدگاهی جهان‌وطنی دارند. بُعد دیگر این بخش‌بندی، دسترسی متفاوت آن دو گروه به اطلاعات مربوط به تجربیات گروهی است. افراد واقع در سطوح بالای طبقات اجتماعی، هم می‌دانند چگونه به اطلاعات دسترسی داشته باشند و هم اینکه چگونه آن را از منابع گوناگون به دست آورند، اما در سطوح زیرین همه چیز متفاوت است. فرد فقیر قصد دارد تا جهان را برای حفظ و پاسداری از فرهنگ خاص و تجربیات زندگی محدود خود، کوچک کند. (وبستر، ۱۳۸۳: ۴۳۰).

سیاست نیز حوزه‌ای است که استفاده از ارتباطات کامپیوتری در آن هر روز گسترده‌تر می‌شود. از یک سو در انتشار گسترده تبلیغات سیاسی موردنظر که امکان ارتباط متقابل را نیز فراهم می‌سازد از پست الکترونیکی استفاده می‌شود - گروه‌های بنیادگرای مسیحی، شبه‌نظامیان آمریکایی در ایالات متحده و چریک‌های زاپاتیستا در مکزیک پیشگام این تکنولوژی سیاسی هستند - و از سوی دیگر، تجربه مشارکت الکترونیکی شهروندان، دمکراسی محلی را تقویت می‌کند. از جمله می‌توان از برنامه پن (PEN) که در شهر سانتامونیکا کالیفرنیا سازمان یافت، نام برد؛ که شهروندان از طریق آن درباره مسائل عمومی بحث می‌کنند و مسئولین شهر را از دیدگاه‌های خود آگاه می‌سازند. بحث‌های شدید درباره پدیده بی‌خانمانی، یکی از معروف‌ترین نتایج این تجربه در اوایل دهه ۱۹۹۰ است (کستلز، ۱۳۸۹: ۴۲۱).

آیا ظهور شهرهای اطلاعاتی و جوامع شبکه‌ای می‌تواند راهگشای توسعه مشارکتی شهروندان، حل معضلات شهری چون ترافیک، معضلات اجتماعی و آلودگی محیط‌زیست و ارتقاء سطح رفاه شهروندی در این شهرها، به ویژه شهرهای جدید باشند؟ برای پاسخگویی به این پرسش‌ها پس از طرح نظریه جامعه شبکه‌ای، نظریه گسترده عمومی هابرماس مورد توجه قرار می‌گیرد.

به طور کلی یکی دیگر از کاربردهای اساسی فن‌آوری ارتباطات در شهرها افزایش مشارکت‌های مردمی در اداره و برنامه‌ریزی شهر به سبب ارتباط مستقیم با مسئولان و برنامه‌ریزان و مدیران شهری است. بدین‌گونه شهروندان شهرهای شبکه‌ای با ایجاد تشکیلات مجازی و مشارکت در گروه‌های مجازی، منافع مشترکی را دنبال می‌کنند. آنها اطلاعات تولید می‌کنند، در فرایند تولید اطلاعات سهیم می‌شوند و بر کار دولت و امور شهر در محل زندگی‌شان نظارت می‌کنند. بر این اساس فرایندهای دگرگونی اجتماعی که در جامعه شبکه‌ای تعریف می‌شوند، از طریق یک سیستم رسانه‌ای پراکنده ولی فراگیر به گردش در می‌آیند، یعنی آنچه که طبق نظریه هابرماس، حوزه عمومی نام دارد.

● نظریه گستره عمومی هابرماس

یورگن هابرماس، در طرح تئوری خود درباره گستره همگانی یا فضای عمومی به تشریح و توصیف این گستره و ویژگی‌های آن پرداخته و اهمیت حیاتی‌اش را در حفظ، و طراوت و شادابی جوامع سرمایه‌داری مورد تأکید قرار

داده است. تلاش‌های او درباره‌ی کنش تفاهمی و دمکراسی گفت‌وگویی و قانون و اخلاق با حوزه‌ی عمومی او پیوندی ناگسستنی دارند. وی در کتاب «میان واقعیات و هنجارها» نسبت حوزه‌ی عمومی، دمکراسی گفت‌وگویی و دولت را با محور قرار دادن قانون برآمده از درون حوزه‌ی عمومی مشخص می‌کند (الوندی، ۱۳۸۹: ۱۴۳).

حوزه‌ی عمومی می‌تواند در عرصه‌های گوناگونی شکل بگیرد، می‌تواند فرهنگی، سیاسی و یا اجتماعی باشد و دامنه‌های متفاوتی را نیز فراگیرد. مثلاً حوزه‌ی عمومی خرد، میانی و کلان. هابرماس معتقد است که اصولاً در سده‌های هجده و نوزده در انگلستان گسترش سرمایه‌داری به ظهور گستره‌ی همگانی انجامیده است، اما پس از آن در نیمه‌ی دوم و اواخر سده بیستم رو به نابودی گذاشته است. این گستره میدانی است، مستقل از دولت و نیز برخوردار از خودمختاری نسبت به نیروهای اقتصادی، که به مباحث عقلایی و فارغ از تعصب اختصاص یافته است. در این گستره همگانی است که فضایی از بحث و گفتگو و مفاهمه ایجاد شده و افکار عمومی شکل می‌گیرد تا منافع همگانی و خصوصی به صورتی عقلایی در چارچوب‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جامعه مدنی با یکدیگر گره بخورند. به لحاظ ارتباطی وقتی هابرماس از زوال حوزه عمومی و باز فئودالی شدن سخن می‌گوید، در حقیقت به این نکته مهم ارتباطی اشاره می‌کند که ارتباطات افقی میان شهروندان، جای خود را با ارتباطات عمودی میان رسانه‌های توده‌ای که تحت تأثیر دولت و سرمایه و مشتریان هستند، عوض کرده و فضا برای ارتباطات مشارکتی تنگ‌تر شده است. هابرماس با توجه به فضای رسانه‌ای جدیدی که متأثر از مرکز زدایی رسانه‌ها و فراگیر شدن قابلیت دسترسی شهروندان به آنها صورت گرفته است، این سؤال را مطرح می‌کند که آیا این تحول شبکه‌ای می‌تواند در حوزه عمومی رسانه‌های توده‌ای دخل و تصرف کند و اولویت رسانه‌ها از طریق فرایندهای انتقادی ارتباطات را دچار تغییر نماید؟ دالگرن^{۲۱} در این مورد دو نوع حوزه عمومی را معرفی می‌کند؛ یکی «قلمروی متداول» حوزه عمومی و دیگری «قلمروی مدافعه‌جو». براساس این تقسیم‌بندی قلمروی متداول فضایی است که ما بیشتر خود را در آن می‌بینیم، رسانه‌های بزرگ اطلاعات را برای اعضای جامعه آماده می‌کنند و سعی دارند برای همه امکان بحث و تبادل نظر را به وجود آورند. اما قلمرو مدافعه‌جو، بخشی در فضا و زمان رسانه‌های مسلط و بخشی نیز در صورت‌های کوچک‌تر رسانه‌های متعلق به گروه‌های سیاسی و اجتماعی، جنبش‌ها، سازمان‌ها و شبکه‌ها شکل می‌گیرد. از این دیدگاه به خوبی دو حوزه عمومی، یکی متعلق به صاحبان سلطه و دیگری متعلق به افراد زیر سلطه قابل تمایز است (الوندی، ۱۳۸۹: ۱۴۶-۱۴۸). حوزه عمومی فضای اظهار نظر، گفتگو، بحث و چاره‌جویی در مسائل همگانی است و هر کس بالقوه حق و قدرت شرکت در آن را دارد. اطلاعات مرکز ثقل این گستره همگانی است. هابرماس، نقش رسانه‌های جمعی و سایر نهادهای اطلاعاتی را در جامعه به عنوان شرکای اصلی تشکیل‌دهنده، محافظ و سالم‌سازنده این حوزه برمی‌شمارد (ویستر، ۱۳۸۳: ۲۲۱).

در اینجا بحث از اینترنت، کاربرد آن و رابطه‌اش با حوزه عمومی مطرح می‌شود. سالتر با وجود نقدهای ابتدایی از ادغام مقوله اینترنت در حوزه عمومی بورژوازی، به این مسئله مهم می‌رسد که حوزه عمومی جایگزین که به لحاظ مفهومی شاید در تقابل با مفهوم بورژوازی قرن هجدهمی آن باشد، می‌تواند از اینترنت به عنوان سازوکاری تسهیل‌کننده بهره‌بردار. او به شرط هابرماس در این باره اشاره می‌کند که معتقد است، حوزه عمومی جایگزین باید

21. Dahlgren

دارای امتیاز برخورداری از یک وسیله ارتباطی نامحدود باشد، که به وسیله آن درک موقعیت‌های مشکل‌آفرین، گسترش اجتماعی گفتمانی و امکان بیان هویت‌های جمعی و تفسیر نیازها، و کسب مهارت‌ها میسر شود. وی نتیجه می‌گیرد که حوزه عمومی جایگزین می‌تواند از اینترنت به عنوان سازوکاری تسهیل‌کننده، بهره‌بردار. (سالتر، ۱۳۸۳: ۱۴۲).

بر این اساس می‌توان چنین نتیجه گرفت که اینترنت به عنوان مظهر فن‌آوری جدید ارتباطی در سطح شهر می‌تواند در ایجاد جماعت‌های مجازی از شهروندان که در مورد مسائل جاری شهر با یکدیگر در تعامل هستند، نقش حوزه عمومی جایگزین را برعهده گیرد.

● نظریه ارتباطات توسعه

توسعه انسانی روندی است که طی آن امکانات افراد بشر ارتقا می‌یابد و از آنجا که این امکانات شامل؛ ۱. عمر طولانی، ۲. دستیابی به دانش، ۳. دسترسی به امکانات و منابع مادی لازم برای زندگی طبق استانداردهای قابل قبول و ۴. توزیع عادلانه درآمد است، توسعه باید توسط مردم صورت گیرد و نه برای مردم (گزارش توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۸: ۳۶).

الگوهای ارتباطات و توسعه را می‌توان در سه دسته تقسیم‌بندی نمود: ۱- الگوی لیبرالی ۲- الگوی مارکسیستی ۳- الگوی وحدت‌گرا- رهایی‌بخش (حقی، ۱۳۸۱: ۹۶). الگوی لیبرالی یا پارادایم نوسازی با دیدگاه وابستگی که دیدگاهی انتقادی بود به چالش کشانیده شد. با این وجود، تفاوت‌های کم‌اهمیت و ناچیزی مانند بررسی و ملاحظه محتوای توسعه توسط این دو دیدگاه وجود دارد. برای مثال این دو دیدگاه عمدتاً از متغیرهای اقتصادی استفاده می‌کنند (سرواس، ۱۳۸۴: ۹۰).

پس از این انتقادات، یک رویکرد جدید درباره توسعه پدیدار شد. نقطه مشترک آغاز این دیدگاه، آزمون و بررسی تغییرات از «پایین به بالا» از طریق «خودتوسعه‌بخشی» جوامع محلی است. ایده اصلی این دیدگاه با جهت‌گیری بیشتر اقتصادی و سیاسی و در تضاد با پارادایم نوسازی و وابستگی این است که مدل توسعه جهانی وجود ندارد، بلکه توسعه یک فرایند یکپارچه، چند بُعدی و دیالکتیکی است که از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت است. به عبارت دیگر هر جامعه‌ای باید بکوشد تا مسیر توسعه مناسب خود را ترسیم کند (سرواس، ۱۳۸۴: ۹۱). بدین ترتیب می‌توان گفت؛ اکنون تحت‌تأثیر پیشرفت‌های پرشتابی که در حوزه فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات رخ داده است، جهان با نسل سومی از نظریه‌های «ارتباطات و توسعه» روبه‌روست، که اولاً چون دو نسل پیش، از «گفتمان غالب و یکسو» کمتر برخوردار است و ثانیاً با تنوع و تکثر و حتی تعارض بیشتر در قیاس با دو گفتمان خوشبینانه و انتقادی توسعه‌ای در درون خود روبه‌روست. تهرانیان این نسل نظریه‌ها را در سه گرایش طبقه‌بندی می‌کند: نخست نظریه‌هایی مانند «جامعه اطلاعاتی» و «اقتصاد اطلاعاتی» که بر ورود جهان به دوران «فراصنعتی» تکیه دارند. دوم نظریه‌هایی که با تأکید دوگانه بر مقوله‌های آزادی و برابری در جریان اطلاعات، خواستار وضع یک نظم نوین ارتباطی در جهان هستند و نسل سوم نظریه‌های «پسامدرن» و «فرا ساختارگرایی» که به توصیف و تبیین جهان اشباع‌شده از رسانه‌ها می‌پردازند. وی «ارتباطات» را به عنوان روند تبادل مفاهیم از طریق علایم گفتاری و

غیرگفتاری در نظر گرفته است که از طریق جهان‌بینی‌ها، فرهنگ‌ها، محتواها و مجاری ارتباطی عمل می‌کند. این تعریف از محور قرار دادن رسانه‌ها پرهیز می‌کند و نقش رسانه‌های کنونی را با تمام اهمیتش در چارچوب وسیع‌تر ارتباطات انسانی قرار می‌دهد. توسعه نیز در این رویکرد به عنوان «فرایند ارتقای یک نظام اجتماعی برای برآوردن نیازهای فزاینده عمومی در مسیر رسیدن به سطوح بالاتری از بهبود و رفاه مادی و معنوی» تعریف شده است. که این تعریف با تعاریف آرمانی از توسعه فاصله دارد. مفهوم آرمانی توسعه بر دستیابی فزاینده به سطوح بالاتری از تمایز، پیچیدگی، یکپارچگی و نظم دلالت دارد. چنین مفاهیمی به طور عمده متکی بر رشد مجموعه‌ای از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هستند که عمدتاً کاربردهایی جهانشمول و عام دارند. درآمد سرانه، بازده صنعتی، میزان شهرنشینی، جمعیت باسوادان، امید به زندگی، تعداد تلویزیون در هر هزار نفر از جمعیت و شاخص‌هایی از این دست، از این جمله‌اند. مطالعات جدید در مورد شاخص‌های توسعه به این رهیافت منجر شده است که به جای تکیه بیش از حد بر «بازده‌های مادی» باید بر ابعاد انسانی توسعه بیشتر تأکید کرد، از این رو، اگر عواملی مانند تعداد باسوادان، امید به زندگی، شاخص توزیع درآمد، میزان دسترسی به امکانات و تسهیلات بهداشتی و آموزشی در نظر گرفته شود، موقعیت و مرتبه کشورها به صورت قابل ملاحظه‌ای با طبقه‌بندی سنتی درآمدهای سرانه متفاوت خواهد شد (خانیکی، ۱۳۸۳: ۱۴۴-۱۴۵).

ارتباطات مشارکتی فرایندی خلاق و تعاملی است که در محیطی آرام و به دور از مجادله انجام می‌شود. این نوع از ارتباطات نیازمند یک تعامل فعال دوطرفه بین دریافت‌کننده و منبع اطلاعات است که می‌تواند توسط یک عامل واسطه که مشارکت گروه‌های هدف را در فرایند توسعه تسهیل می‌کند، تقویت شود. ارتباطات مشارکتی در واقع فرایند جریان اطلاعات بین افراد یا گروه‌هایی است که با یکدیگر در ارتباط هستند. در چنین شرایطی همه افراد فرصت مشارکت خواهند داشت و می‌توانند دانش، اطلاعات و مهارت‌های خود را برای دستیابی به اهداف مشترک خود به اشتراک بگذارند. به عبارت دیگر ارتباطات مشارکتی، توسعه یک تعامل دوسویه و پویاست که به واسطه گفتگو شهروندان را متحول کرده و آنان را توانمند می‌سازد تا در فرایند توسعه به طور کامل وارد شده و خوداتکا شوند (شعبانعلی فمی، ۱۳۸۰: ۴۰).

طبق اظهار نظر دونالدسون، اگر همه مردم با آگاهی همگانی از تغییرات و نیاز مطابقت با آن در توسعه مشارکت نداشته باشند، ادامه توسعه امکان‌پذیر نخواهد بود. در تعریفی که تهرانیان با رویکرد ارتباطات توسعه ارائه می‌دهد توسعه فرایند ارتقای یک نظام اجتماعی برای برآوردن نیازهای فزاینده عمومی در مسیر رسیدن به سطوح بالاتری از بهبود و رفاه مادی و معنوی است (ازکیا، ۱۳۸۰: ۸).

بر اساس الگوی توسعه درون‌زا، مردم با شیوه افقی یا همسطح با یکدیگر در ارتباط هستند و ابزارهای ارتباطی نیز در جهت تقویت و افزایش میزان مشارکت اجتماعی و شکوفایی استعدادها بالقوه عمل می‌کنند. ارتباطات مشارکتی که در نتیجه دوسویگی و تعاملی بودن ارتباطات در جامعه به وجود می‌آید، یک تعامل دوسویه و پویاست که به واسطه گفت‌وگو، شهروندان را متحول کرده و آنان را توانمند می‌سازد تا در فرایند توسعه به طور کامل وارد شده و خود اتکا شوند (شعبانعلی فمی، ۱۳۸۰: ۴۰).

اینترنت به عنوان یکی از ابزارهای مهم در عصر اطلاعات، از طریق ایجاد ظرفیت برای مشارکت، ایجاد زمینه برای تشکیل جماعت‌های آنلاین و باز بودن فضای بحث و گفتگو در فضای وب، به تقویت حوزه عمومی مجازی

منجر شده و از این طریق موجب گسترش حوزه عمومی و مشارکت هرچه بیشتر شهروندان در امور سیاسی و شهری، توسعه و بهبود شرایط روانی، اجتماعی و محیطی شهروندان می‌شود (خانیک، الوندی، ۱۳۸۹: ۱۴۳).

در نتیجه می‌توان گفت ارتباطات توسعه به معنی افزایش سطح مردم‌سالاری اقتصادی و اشتغال مولد، مردم‌سالاری سیاسی، دسترسی و مشارکت بیشتر شهروندان و مردم‌سالاری اجتماعی و فرهنگی است. مشارکت جوامع محلی هم در ارتباطات توسعه و هم در توسعه پایدار از لوازم ضروری جهت موفقیت در طرح‌های توسعه به شمار می‌رود. بدین‌گونه توسعه پایدار که حاصل درک مسائل، نیازها و منابع محلی است، محقق می‌گردد (علیزاده، ۱۳۸۴: ۲۴۱). بهره‌وری اقتصادی، زیرساخت ارتباطات دور، عزم داخلی، عدالت اجتماعی، رفاه، توانمندی، مردم‌سالاری و توسعه پایدار از مؤلفه‌های اساسی توسعه اجتماعی - اقتصادی می‌باشند (Madon, 1998: 15). امروزه می‌توان گفت، نظریه و رهیافت‌های جدید مشارکت، محور توسعه پایدار است. این رهیافت مردم‌مدار است و نقش جوامع محلی را در توسعه پایدار به عنوان یک عامل تعیین‌کننده به شمار می‌آورد. براین اساس مردم باید در تدوین برنامه‌های توسعه مشارکت ورزند و اجرای فعالیت‌های مرتبط با آن را برعهده گیرند و همان‌طور که بیان شد؛ مشارکت در تصمیم‌گیری، سهم‌شدن در مسئولیت و داشتن اختیارات را می‌توان از مهم‌ترین ویژگی‌ها و نمودار مشارکت راستین دانست. در پرتو این نمودار، مردم به گفتگو می‌پردازند، تساهل را می‌آموزند، مفهوم مسئولیت جمعی را می‌آزمایند و چگونگی کاربرد مطلوب اختیارات را فرا می‌گیرند (جعفری، ۱۳۸۷: ۱۴).

از آنجا که طرح‌های توسعه باید با نیازهای بومیان همان منطقه و شرایط فرهنگی آنها همخوان باشد، هر جامعه باید قدرت استفاده از روش‌های ساده، برای گردآوری داده‌های مربوط به مشکلات و مسائل محلی خود را داشته باشد، تا بتواند اولویت‌هایش را تعیین کند. مشارکت شهروندان در امور جاری شهر، ایجاد جماعات انسانی (چه به شکل مجازی و خواه حقیقی) و ایجاد فضای بحث و گفت‌وگوی عمومی میان آنان، مسئولان را با مسایل و مشکلات محلی آشنا می‌سازد.

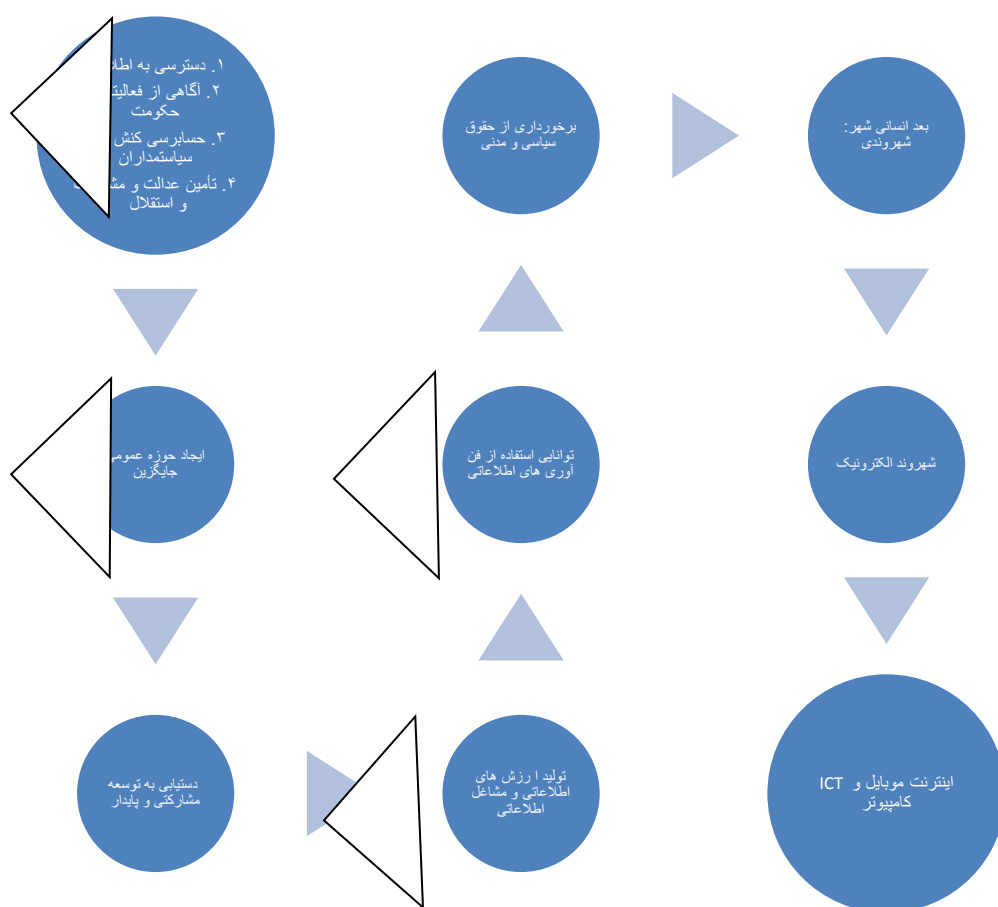
بدین ترتیب دیده می‌شود که توسعه کاربرد فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در کشورهای گوناگون و همچنین کشور ایران کاربردهای عملی در سطح نهادها، سازمان‌ها، سیستم‌های برنامه‌ریزی، مدیریت و خدمات شهری را به همراه خواهد داشت. کاربردهایی که می‌توان آنها را در موارد زیر بیان کرد:

- ۱- سیاستگذاری، برنامه‌ریزی‌های کلان و بخشی شهرهای جدید در پرتو نظام اطلاعاتی
 - ۲- طراحی شهری شهرهای جدید با استفاده از ابزارهای نوین عصر دیجیتال
 - ۳- مدیریت مؤثر شهرهای جدید با اتکا به اطلاعات و پایگاه آمار و داده‌ها
 - ۴- ارائه مطلوب و مفید خدمات شهری با بهره‌گیری از ابزارها و تجهیزات جدید ارتباطی
 - ۵- پیش‌بینی نقش ویژه و مؤثر برای آحاد جامعه برای مشارکت در برنامه‌ریزی و توسعه شهرهای جدید
 - ۶- حفاظت از محیط زیست در صدر برنامه‌های توسعه پایدار شهری قرار می‌گیرد.
- در ایران اجرای آموزش‌های مرتبط با فن‌آوری اطلاعات برای شهروندان و ساده کردن برنامه‌های پیچیده آن برای استفاده در امور روزمره، از پیش شرط‌های موفقیت در زمینه توسعه کاربرد این فن‌آوری‌ها در فضای شهری

است. نمونه این امر تأثیرپذیری سفرهای شهری از جریان مؤثر اطلاع‌رسانی است، به گونه‌ای که دبیر شورای عالی اطلاع‌رسانی اعلام داشته که؛ ۷۰ درصد سفرهای درون شهری در ایران برای کسب اطلاعات است و تنها ۳۰ درصد آنها برای خرید کالا و خدمات است (نجفی مطیعی، ۱۳۸۴).

روش شناسی پژوهش

روش این پژوهش پیمایشی است، در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات، علاوه بر روش‌های اسنادی و کتابخانه‌ای، از تکنیک پرسشنامه و مصاحبه هم استفاده شده است. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش، تمام شهروندان ۱۶ تا ۶۵ ساله در شهرهای پرند و پردیس هستند، که براساس آخرین آمار به دست آمده توسط شرکت عمران شهرهای جدید در سال ۱۳۸۵، جمعیت شهر پردیس ۸۵۰۰۰ هزار نفر و جمعیت شهر پرند ۶۸۰۰ نفر است. افراد نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری احتمالی نسبی از نوع طبقه‌بندی شده، نمونه‌ای از آن انتخاب شده‌اند. براساس فرمول کوکران تعداد جمعیت نمونه از هر دو شهر ۳۸۲ نفر است، که با توجه به نسبت ۲۷ درصدی پرند و ۷۳ درصدی شهر پردیس، تعداد ۱۰۲ نفر از شهر جدید پرند و ۲۸۰ نفر از شهر جدید پردیس برای توزیع پرسشنامه انتخاب شدند.

سؤالات پژوهش

چنانکه گفته شد مسأله اساسی این پژوهش یافتن نسبت میان بهره‌وری شهروندان از ارتباطات نوین و میزان رضایت آنان است؛ از این رو مهم‌ترین پرسش‌های پژوهش عبارت‌اند از:

- شهروندان شهرهای جدید از کدامیک از خدمات ارتباطی و اطلاعاتی برخوردارند؟
- شهروندان شهرهای جدید در طول روز چند ساعت از خدمات ارتباطی و اطلاعاتی استفاده می‌کنند؟
- شهروندان شهرهای جدید، چه نسبتی از نیازهای ارتباطی و اطلاعاتی‌شان را، در شهر محل سکونت خود برآورده می‌کنند؟
- شهروندان این شهرها تا چه حد نیازهای ارتباطی خود را از طریق مراکز ارائه‌دهنده خدمات ارتباطی رفع می‌کنند؟
- خدمات ارائه‌شده تا چه میزان توانسته رضایت شهروندان این شهرها را جلب کند؟

یافته‌های پژوهش

طبق یافته‌های پژوهش، از ۳۸۲ نفر جمعیت نمونه (۵۷ درصد زن و ۴۳ درصد مرد)، ۱۰۲ نفر (۲۷ درصد) در شهر جدید پرند و ۲۸۰ نفر (۷۳ درصد) در شهر جدید پردیس (به نسبت جمعیت هر شهر) سکونت داشتند. ۲۸ درصد از کل جمعیت نمونه افراد بین ۱۶ تا ۲۴ سال و ۲۹ درصد افراد بین ۲۵ تا ۳۴ ساله بودند. در نتیجه نسبت زیادی از پاسخگویان را افراد کمتر از ۳۵ سال تشکیل می‌دادند. از میان جمعیت نمونه بیشترین افراد دارای تحصیلات دیپلم و دیپلم به بالا و لیسانس بودند، که این نسبت نشان‌دهندهٔ تحصیلکرده بودن جمعیت نمونه بود. بررسی مقایسه‌ای بین دو شهر نشان داد که تحصیلات افراد پاسخگو در هر دو شهر با ۹۵ درصد اطمینان و ۵ درصد خطا تفاوت معناداری ندارد. ۳۰ درصد از افراد در پرند و ۲۹ درصد در پردیس، دارای تحصیلات زیر دیپلم هستند. طبق نتایج جداول فراوانی، ۲۴.۹ درصد از پاسخگویان کارمند (حقوق‌بگیر بخش دولتی یا خصوصی) و ۲۴.۱ درصد دارای شغل آزاد و ۲۵ درصد از آنها محصل یا دانشجو و ۲۰ درصد از پاسخگویان نیز بدون شغل و یا زنان خانه‌دار هستند. با توجه به نتایج به دست آمده از جدول مربوط به درآمد ماهیانه، افراد پاسخگو از طبقه متوسط مالی به شمار می‌آمدند (۷۷ درصد پاسخگویان، درآمد بین ۵۰۰ تا یک میلیون تومان دارند) که با توجه به متوسط تعداد اعضای خانوار یعنی؛ خانوارهایی با تعداد سه نفر و بالاتر، درآمد متوسطی محسوب می‌شود.

این پژوهش برای توصیف و تبیین میزان بهره‌مندی و رضایت شهروندان از فن‌آوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات شش مقوله را پی گرفته است:

(۱) شهروندان شهرهای جدید تا چه میزان از فن‌آوری‌های ارتباطی نوین مانند: اینترنت، کامپیوتر و تلفن

همراه برخوردارند؟

طبق نتایج به دست آمده ۸۳ درصد از پاسخگویان در هر دو شهر در منزل خود کامپیوتر دارند و تنها ۱۷ درصد از این امکان در منزل برخوردار نیستند. بررسی مقایسه‌ای بین دو شهر نشان داد که بین ساکنان دو شهر از

لحاظ برخورداری از کامپیوتر در منزل، تفاوت معناداری وجود ندارد. ۸۱ درصد از شهروندان پرنده و ۸۳ درصد از شهروندان پردیس در منزل به کامپیوتر دسترسی دارند. افرادی که در منزل کامپیوتر ندارند نیز، نیاز خود به این وسیله را بیشتر با مراجعه به کافی‌نت‌ها تأمین می‌کنند و برخی از آنها نیز از این امکان، در منزل دوستان و خویشاوندان خود برخوردار می‌شوند. بین ساکنان دو شهر از جنبه استمرار در استفاده از کامپیوتر رابطه معناداری وجود داشت. به این معنی که درصد بیشتری از ساکنان پرنده (۶۰ درصد)، کمتر از ۲۴ ساعت از آخرین بار استفاده از کامپیوترشان می‌گذشت، یعنی درصد بیشتری از ساکنان پرنده جزء کاربران پرمصرف کامپیوتر هستند و تنها ۴۶ درصد از پردیسی‌ها جزء کاربران پرمصرف کامپیوتر هستند. اما درصد افرادی که هرگز از کامپیوتر استفاده نکرده‌اند در هر دو شهر تقریباً یکسان است.

بین ساکنان دو شهر از لحاظ برخورداری از خطوط تلفن ثابت تفاوت معناداری وجود دارد. درصد بیشتری از ساکنان شهر پرنده (۷۸ درصد) به نسبت شهروندان پردیس (۶۰ درصد) از خطوط تلفن ثابت برخوردارند.

در مورد برخورداری از اینترنت در منزل نیز نتایج حاکی از آن است که ۵۲ درصد از پاسخگویان در منزل به اینترنت دسترسی دارند. بین ساکنان دو شهر از این جنبه تفاوت معناداری وجود ندارد. از لحاظ نحوه اتصال به اینترنت، خط تلفن ثابت بیشترین درصد (۳۴ درصد) امکان اتصال به اینترنت را برای افراد برخوردار از این امکان در منزل فراهم می‌کند و از این جنبه به ترتیب اهمیت سیستم‌های باند پهن مانند ADSL, SDSL, VDSL سپس اینترنت بدون سیم^{۲۲} در جایگاه دوم و سوم قرار دارند. این موضوع نشان‌دهنده این واقعیت است که اینترنت پرسرعت و کارا هنوز در این شهرها به طور جدی مورد استفاده قرار نگرفته است. اما بین ساکنان دو شهر از جنبه اتصال به اینترنت از طریق خطوط ADSL تفاوت معناداری وجود داشت و درصد بیشتری از شهروندان پردیس (۲۳ درصد) از این طریق به اینترنت متصل می‌شدند و فقط (۷ درصد) از شهروندان پرنده از این طریق به اینترنت متصل می‌شدند. اما بین این دو شهر از لحاظ دسترسی از طریق اینترنت بدون سیم تفاوت معناداری وجود ندارد. نتایج همچنین نشان داد که بیشترین درصد (۴۱ درصد) از افراد برخوردار از اینترنت، با استفاده از لپ‌تاپ یا کامپیوتر رومیزی در منزل به اینترنت متصل می‌شوند و درصد کمتری (۲۷ درصد) از طریق موبایل و ابزارهای دیگر اتصال، به اینترنت متصل می‌شوند. اما اتصال به اینترنت از طریق موبایل که نتایج متوسطی را در این پژوهش به خود اختصاص داده است می‌تواند نوید بخش همه‌جایی شدن اینترنت باشد. گو اینکه کاربر با داشتن گوشی مجهز به این امکان در هر جا و هر ساعتی به دلخواه می‌تواند به شبکه اینترنت متصل شده و نیاز ارتباطی و اطلاع‌یابی خود را مرتفع سازد. بین ساکنان این دو شهر از لحاظ اتصال به اینترنت از طریق موبایل هم تفاوت معناداری وجود نداشت. از میان افرادی که به اینترنت در منزل دسترسی نداشتند (۴۸ درصد از کل پاسخگویان)، بیشترین درصد (۱۹ درصد) دسترسی به اینترنت در مکانی به جزء منزل (بیشتر در محل کار دسترسی داشتند) را از دلایل مهم، نداشتن اینترنت در منزل بیان کردند. از دلایل دیگر این نبود، به ترتیب اهمیت می‌توان به: داشتن هزینه زیاد، نداشتن مهارت کافی، نگرانی از مضر بودن محتوا (که بیشتر توسط والدین بیان می‌شد)، نداشتن علاقه، نگرانی در مورد امنیت سیستم در مقابل ویروس‌ها، ترس از عواقب سیاسی و افشاء یا سوءاستفاده از اطلاعات شخصی و سایر اشاره کرد.

در مورد برخورداری از موبایل نتایج به دست آمده نشان داد ۹۸ درصد از پاسخگویان موبایل دارند که این درصد نشان‌دهنده ضریب نفوذ بالا و قطعی موبایل بین پاسخگویان است.

طبق یافته‌های پژوهش بیشترین درصد (۴۵ درصد) از افراد پاسخگو در سبد هزینه‌های ماهیانه خود مبلغی کمتر از ۲۰ هزار تومان را برای اینترنت اختصاص داده بودند که با در نظر گرفتن میزان متوسط درآمد ماهانه (بیشترین درصد بین ۵۰۰ هزار تا یک میلیون تومان در ماه) این هزینه، هزینه به نسبت پایینی به حساب می‌آید. بین ساکنان پردیس و پرند از این جنبه تفاوت معناداری وجود داشت. ۲۹ درصد از ساکنان پردیس هیچ هزینه‌ای برای اینترنت نمی‌دهند، این در حالی است که ۱۶ درصد از پرندی‌ها هم هیچ هزینه‌ای برای اینترنت، در مقابل نمی‌دهند، ۴۲ درصد از پردیسی‌ها و ۵۶ درصد از پرندی‌ها، ۲۰ هزار تومان و کمتر از آن، ماهیانه برای اینترنت هزینه می‌کنند. با توجه به اینکه پاسخگویان در پاسخ به دلایل نداشتن اینترنت در منزل نیز هزینه زیاد آن را بیان کرده بودند، می‌توان به این نتیجه رسید که اینترنت در سبد هزینه‌ای خانوار از جایگاه پایینی برخوردار است؛ اما نمی‌توان از این موضوع چنین نتیجه گرفت که هزینه‌های ارتباطی خانوار بسیار پایین است، چون با توجه به ضریب نفوذ تلفن ثابت و همراه در بین پاسخگویان و با احتساب هزینه‌هایی که خانوار بابت آبونمان و هزینه‌های فیش تلفن ثابت و همراه و شارژ تلفن همراه می‌پردازد (که در برخی خانواده‌ها چند نفر همزمان دارای گوشی موبایل هستند)، به احتمال قوی هزینه‌های مربوط به خدمات ارتباطی درصد قابل توجهی از هزینه‌های خانوار را به خود اختصاص می‌دهد.

۲) شهروندان شهرهای جدید، در استفاده از فن‌آوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی تا چه میزان مداومت و

استمرار دارند؟

طبق یافته‌ها؛ بیشترین درصد (۴۸ درصد) افراد پاسخگو اعلام کرده‌اند که از آخرین باری که از کامپیوتر استفاده کرده‌اند کمتر از ۲۴ ساعت گذشته، این درصد نشان‌دهنده بالا بودن تعداد استفاده‌کنندگان پروپاقرص کامپیوتر است. درصد کمتری (۲۸ درصد) از پاسخگویان را می‌توان در رده افراد، با میزان استفاده متوسط قرار داد و ۲۲ درصد از افراد نیز در زمره افراد با استفاده پایین از کامپیوتر قرار دارند که به ندرت از کامپیوتر استفاده می‌کنند و یا افراد مسنی هستند که احتمالاً به دلیل نداشتن دانش کافی نمی‌توانند شخصاً از کامپیوتر استفاده کنند و اظهار کرده‌اند که هرگز از آن استفاده نکرده‌اند، زیرا آزمون معناداری بین میزان دانش استفاده از فن‌آوری و سن نشان داد که بین این دو شاخص رابطه معناداری وجود دارد. این رابطه جهت منفی دارد، هرچند همبستگی کم است، اما می‌توان گفت هرچه سن بالاتر است میزان دانش استفاده از فن‌آوری کاهش یافته است و برعکس افراد جوانتر از دانش بیشتری در این زمینه برخوردار بودند.

با توجه به یافته‌ها در مورد اینترنت، بیشترین درصد پاسخگویان (۳۴ درصد از کاربران)، نه هر روز، اما در هفته دست کم یکبار از اینترنت استفاده می‌کنند. باید گفت بیشترین کاربران اینترنت در این دو شهر را می‌توان کاربران با میزان استفاده متوسط دانست. ۲۱ درصد از کاربران اینترنت در این دو شهر از کاربران پرمصرف محسوب می‌شوند، این افراد دست کم یکبار در طول یک روز از اینترنت استفاده می‌کنند. سرانجام ۱۷ درصد از کاربران را

نیز می‌توان در رده کاربران کم‌مصرف قرار داد. این مسئله هم گواهی بر کمتر بودن ضریب نفوذ اینترنت نسبت به ضریب نفوذ کامپیوتر در شهرهای جدید می‌باشد. بین ساکنان دو شهر از این جنبه تفاوت معناداری وجود نداشت. در مورد استمرار و مداومت در استفاده از موبایل نیز ۹۸ درصد از پاسخگویان اظهار داشتند که طی یک‌ماه گذشته از موبایل خود استفاده کرده‌اند. این مورد نیز گواهی دیگر بر بالا بودن ضریب نفوذ تلفن همراه در این دو شهر بود.

۳) شهروندان شهرهای جدید چه نسبتی از نیازهای ارتباطی و اطلاعاتی‌شان را در شهر محل سکونت خود برآورده می‌کنند؟

۹۷ درصد از شهروندان این دو شهر از خدمات ارتباطی در سطح شهر محل سکونت‌شان برخوردار شده‌اند. اما در پاسخ به سئوالی که در مورد میزان این برخورداری پرسیده شده بود، شهروندان این دو شهر بیان کردند که ۴۹.۷ درصد از نیازهای ارتباطی خود را در خارج از شهر محل سکونت‌شان برآورده می‌کنند و ۱۱.۵ درصد از این افراد هم کمتر از نیمی از نیاز خود را در محل سکونت‌شان برآورده می‌کنند. با توجه به داده‌هایی که از میزان رضایت شهروندان از خدمات ارتباطی ارائه شده است - یعنی بیشترین درصد (۵۲ درصد) از پاسخگویان رضایت کمی از این خدمات دارند - می‌توان گفت که افراد به دلیل عدم رضایت یا کافی نبودن خدمات ارتباطی در شهر محل سکونت‌شان، مجبورند بیشتر نیازهای خود را در بیرون از محل سکونت خود مرتفع نمایند. بین ساکنان دو شهر از این جنبه تفاوت معناداری وجود نداشت.

۴) شهروندان شهرهای جدید برای رفع کدام دسته از نیازهای خود به فن‌آوری ارتباطی روی می‌آورند؟

در پاسخ به این سئوال ابتدا هر یک از شهروندان در مورد استفاده از اینترنت یک یا چند کاربرد این فن‌آوری را ذکر کردند. نتایج نشان داد، بیش از ۳۰ درصد شهروندان در دو شهر برای گرفتن اطلاعات و اخبار از اینترنت استفاده می‌کنند، ۲۶ درصد برای برقراری ارتباط با دیگران و گفتگو در اتاق‌های چت، ۱۹ درصد از افراد نیز برای امور کسب و کار یا خرید و فروش کالاها از این وسیله بهره می‌برند و تنها ۷ درصد از پاسخگویان اظهار داشتند که برای درخواست شغل از اینترنت استفاده کرده‌اند. اما بیشترین درصد (۵۰ درصد) پاسخگویان گفته‌اند که از اینترنت برای ارتباط با سازمان‌های دولتی و بانک‌ها استفاده کرده‌اند. با توجه به الکترونیک شدن خدمات بانک‌ها (از قبیل پرداخت قبوض و انتقال وجه) و خدمات مربوط به یارانه‌ها (ثبت‌نامه‌های اینترنتی، واریز یارانه به حساب‌ها و برداشت الکترونیک) چنان دور از ذهن نخواهد بود که نیمی از کاربران اینترنت به این مقوله اشاره داشته باشند. تنها ۲۲ درصد از کل کاربران اینترنت از همه خدمات بیان شده در پرسشنامه بهره می‌برده‌اند. بین ساکنان دو شهر از جنبه استفاده از اینترنت برای کسب اخبار و اطلاعات تفاوت معناداری وجود دارد. ۴۰ درصد از ساکنان پرنده از اینترنت برای کسب اخبار و اطلاعات استفاده می‌کنند، این در حالی است که فقط ۲۷ درصد از شهروندان پردیس از این فن‌آوری برای اطلاع از اخبار و اطلاعات بهره می‌برند. اما بین ساکنان این دو شهر در مواردی چون؛ استفاده از اینترنت برای برقراری ارتباط با دیگران، خرید کالا و خدمات، درخواست شغل، رابطه معناداری وجود نداشت. اما ساکنان دو شهر از جنبه استفاده از اینترنت برای سرگرمی متفاوت بودند، به این معنی که ساکنان پرنده بیشتر (۳۱ درصد) از موارد سرگرمی در اینترنت استفاده می‌کردند تا شهروندان پردیس (۲۰ درصد). ساکنان دو شهر از جنبه

استفاده از اینترنت برای ارتباط با سازمان‌های دولتی هم با هم متفاوت بودند. ۵۶ درصد از ساکنان پردیس از اینترنت برای این منظور استفاده می‌کردند. بین ساکنان دو شهر از لحاظ استفاده از اینترنت به منظور تجارت و فروش هم تفاوت معناداری وجود داشت. درصد بیشتری (۱۲ درصد) از پرندها از این نوع خدمات در اینترنت برخوردار بودند.

در موارد استفاده و نوع کاربری تلفن همراه نیز بیش از ۸۹ درصد از کاربران، خدمات مربوط به ارسال و دریافت پیام کوتاه را بیان کردند و ۶۲ نفر هم از امکانات ارسال و دریافت تصویر و موسیقی (Bluetooth) استفاده می‌کردند. ۴۰ درصد از کاربران از امکانات سرگرمی و بازی‌های موجود در گوشی‌های موبایل برخوردار شده‌اند و ۳۰ درصد کاربران هم از موبایل برای دسترسی به صفحات وب سود جستجو می‌کنند. استفاده از موبایل برای اتصال به اینترنت، همان گونه که پیش‌تر هم بیان شد به همه‌جایی شدن امکانات ارتباطی و کسب اطلاعات از طریق اینترنت کمک خواهد کرد. ۱۸ درصد از کاربران از خدمات تلفن‌بانک و امکانات بانکداری الکترونیک از طریق موبایل برخوردار هستند و فقط ۳ درصد از پاسخگویان از همه امکاناتی که سرویس تلفن همراه در اختیار کاربران قرار می‌دهد برخوردار شده‌اند. بین ساکنان دو شهر از جنبه نوع استفاده از موبایل در موارد ارسال SMS، پرداخت قبوض، انجام عملیات بانکی تفاوت معناداری وجود نداشت، اما در مورد استفاده از موبایل برای ارسال تصویر یا موسیقی (بلوتوث) بین دو شهر تفاوت معنادار است. ساکنان شهر پردیس از این کاربرد موبایل بیشتر استفاده می‌کردند (۶۸ درصد) و ۵۲ درصد از ساکنان پرندها از بلوتوث در موبایل خود استفاده می‌کردند. بین پرندها و پردیسی‌ها از لحاظ استفاده از بازی در موبایل تفاوت معنادار بود، ۴۶ درصد از ساکنان پردیس و ۲۷ درصد از پرندها به بازی در موبایل علاقه‌مندند.

۵) خدمات ارائه‌شده در دو شهر (شامل؛ امور مشترکین تلفن ثابت، خدمات ارتباطی مربوط به تلفن همراه، میزان‌های ارائه‌دهنده اینترنت (ISP) ها در دو شهر و کافی‌نت‌های سطح شهر و خدمات مربوط به عابربانک‌ها) تا چه حد توانسته است رضایت شهروندان این دو شهر را فراهم آورد؟

بر اساس یافته‌های پژوهش؛ بیشتر افراد پاسخگو (۵۲ درصد) رضایت کمی از خدمات ارائه شده داشتند و ۳۲ درصد از افراد هم این خدمات را در حد متوسط ارزیابی نمودند.

یافته‌ها نشان دادند که بین میزان رضایت و تحصیلات افراد پاسخگو رابطه معناداری وجود دارد، البته این همبستگی بسیار ضعیف و در جهت منفی است. یعنی هرچه تحصیلات افراد بالاتر می‌رود میزان رضایت آنها از خدمات کاهش می‌یابد و برعکس.

اما نتایج همچنین نشان دادند که بین سن و میزان رضایت رابطه معناداری وجود ندارد. همین گونه بین جنس و میزان رضایت و بین شهر محل سکونت و رضایت از خدمات نیز تفاوت معناداری وجود نداشت. بین دو شهر از لحاظ رضایت از خدمات ارتباطی تفاوت معناداری وجود ندارد. در شهر جدید پرندها ۵۵ نفر یعنی تقریباً نیمی از جمعیت نمونه ۱۰۲ نفری، رضایت کمی از خدمات دارند و ۲۷ نفر رضایت نسبی خود را اعلام کرده‌اند و در شهر جدید پردیس نیز ۱۴۲ نفر یعنی بیش از نیمی از جمعیت ۲۸۰ نفری نمونه، رضایت کمی از خدمات داشتند و ۹۸ نفر این خدمات را در سطح متوسط ارزیابی کردند.

۶) شهروندان شهرهای جدید پرند و پردیس تا چه میزان از دانش استفاده از فن‌آوری‌های ارتباطی برخوردارند؟

با توجه به این مسئله که ساکنان دو شهر با هم تفاوت معناداری ندارند. شهروندان دو شهر از لحاظ دانش استفاده از فن‌آوری هم متفاوت نبودند؛ یعنی طبق نتایج آزمون‌های معناداری، تفاوت معناداری بین میزان دانش و شهر جدید محل سکونت وجود نداشته است. بیشترین نسبت از پاسخگویان (۴۴.۲ درصد) دانش کمی در مورد استفاده از فن‌آوری‌ها دارند و ۳۵ درصد نیز از دانش متوسطی در این مورد برخوردارند و فقط ۱۵ درصد با کاربرد این فن‌آوری‌ها آشنایی کامل دارند. ۴۲ درصد از ساکنان پرند و ۴۵ درصد از ساکنان پردیس دانش کمی برای استفاده از فن‌آوری اطلاعات دارند.

اما بین دو متغیر جنس و میزان دانش استفاده از فن‌آوری، رابطه معناداری دیده شد؛ به این معنا که بیشترین نسبت از کسانی که دانش استفاده کمی دارند یا دانش استفاده ندارند، زن هستند و بیشترین نسبت از کسانی که دانش زیادی دارند مرد هستند.

بین میزان دانش استفاده و سن هم همان گونه که انتظار می‌رفت رابطه معناداری وجود داشت. این همبستگی کم و در جهت منفی بود، یعنی با بالاتر رفتن سن از میزان دانش کاسته می‌شد؛ که این می‌تواند ربط مستقیمی با تحصیلات و آموزش افراد داشته باشد.

بدین ترتیب نتایج حاصل از آزمون معناداری میان دانش استفاده و میزان تحصیلات، از وجود رابطه میان آنها حکایت می‌کرد. این همبستگی متوسط و جهت آن مثبت بود، یعنی با بالاتر رفتن سطح تحصیلات پاسخگویان، میزان دانش استفاده از فن‌آوری هم افزایش می‌یافت و برعکس.

نتیجه‌گیری

در افق ارائه‌شده از شهرهای جدید ایران، شهرهایی ترسیم شده‌اند که براساس اطلاعات و ارتباطات برنامه‌ریزی می‌شوند. در این شهرها سیاستگذاری و مدیریت در پرتو اطلاعات انجام خواهد شد و مسئولین با بهره‌گیری از ابزارها و تجهیزات نوین عصر ارتباطات، خدمت‌رسانی به شهروندان را انجام خواهند داد. این شهرها ترسیم شده‌اند تا کیفیت زندگی شهروندان خود را ارتقاء داده و جامعه را به سمت توسعه سوق دهند. اجرای برنامه‌های توسعه پایدار شهری و حفاظت از محیط‌زیست از برنامه‌های اصلی در ایجاد این شهرهاست.

از آنجا که بقای یک شهر وابسته به خدمات و امکاناتی است که برای مرتفع ساختن نیاز شهروندان آن شهر پیش‌بینی شده است و از آنجا که نیاز به ارتباطات از نیازهای مهم در عصر اطلاعات محسوب می‌شود، در این پژوهش کوشش شد تا میزان خدمات و امکانات ارتباطی ارائه شده به شهروندان در دو شهر تازه تأسیس و حاشیه‌ای تهران (پرند و پردیس) مورد ارزیابی قرار گیرد.

در ترسیم کیفیت خدمات ارتباطی ارائه شده به شهروندان در هر شهر، موارد زیر بسیار مهم جلوه می‌کنند:

- فراهم آوردن خدمات اینترنت با کیفیت و سرعت بالا برای شهروندان، که از این طریق می‌توان به کاهش ترافیک، کاهش آلودگی صوتی و محیط‌زیست و در نهایت توسعه پایدار دست یافت.

اما طبق آنچه که از بررسی دو شهر جدید به دست آمد فقط نیمی از افراد در منزل خود به اینترنت دسترسی داشتند و از این تعداد بیشترین میزان اتصال به اینترنت از طریق سیستم مخابرات (dial up) بود و سیستم‌های باندپهن درصد ناچیزی از شکل‌های دستیابی را تشکیل می‌دادند. همان گونه که می‌دانیم این سیستم‌ها قادر نیستند اینترنت پرسرعت در اختیار کاربران خود قرار دهند. شرکت‌های ارائه دهنده خدمات اینترنت (ISPها) هم در حوزه شهری پرند بسیار ناچیز بود. در این حوزه فقط یک شرکت مسئول ارائه این خدمات وجود داشت.

از دیگر مؤلفه‌ها می‌توان به خدمات‌رسانی به شهروندان و ارتباط بهتر سازمان‌ها و ارگان‌های گوناگون شهری در ارائه خدمات که می‌تواند به مشارکت شهروندان در امور شهر و توسعه مشارکتی منتهی شود، اشاره کرد. اگر همه مردم با آگاهی همگانی از تغییرات و نیاز مطابقت با آن در توسعه مشارکت نداشته باشند، ادامه توسعه امکان‌پذیر نخواهد بود (ازکیا، ۱۳۸۰: ۸). طبق آنچه از نظرسنجی شهروندان این دو شهر به دست آمد، تعداد زیادی (۵۲ درصد) رضایت کمی از خدمات ارائه شده دارند و تنها ۱۳ درصد این خدمات را خوب ارزیابی کرده‌اند.

اینکه مسئولان شهر امکانات ارتباط الکترونیک را برای شهروندان فراهم آورند تا از این طریق شهروندان بتوانند با یکدیگر در مورد مسایل مربوط به محله و شهر خود گفت‌وگو کرده و با برقراری ارتباط با مسئولین شهر بتوانند در فرایند تصمیم‌گیری و تشخیص و رفع مشکلات شهر خود سهیم شوند (نمود ارتباطات مشارکتی برای توسعه)، از دیگر مواردی است که می‌تواند میزان مشارکت را بالا ببرد. مصادیق ارتقای کیفیت ارتباطات الکترونیک برای شهروندان موارد زیر هستند:

ایجاد امکان پست الکترونیک، مراکز گپ و گفتگو، سیستم‌های مدیریت روابط مشتریان و سیستم‌های تلفن

گویا، سیستم‌های ATM.

بررسی مواردی چون پست الکترونیک و اتاق‌های گفتگو در بین شهروندان را می‌توان از موارد استفاده آنها از اینترنت به حساب آورد. اما اینکه وجود این امکان توانسته است مسائل شهر را به دغدغه افراد تبدیل کند یا خیر سؤالی است که پژوهش‌های دیگری می‌طلبد.

در کشورمان دستگاه‌های ATM در سطح شهر فقط به ارائه خدمات بانکی می‌پردازند. و فقط محدود به پرداخت و انتقال وجه و یا پرداخت قبوض هستند. با مراجعه حضوری دیده شد که شهر جدید پرند - در هنگام مراجعه - فقط در دو نقطه دارای ۳ دستگاه ارائه دهنده خدمات بانکی است. از این جنبه شهرک پردیس دارای دستگاه‌های بیشتری بود. اما در سؤال مربوط به میزان رضایت از عابربانک‌ها در سطح هر دو شهر، بیشترین درصد از شهروندان رضایت کمی از این خدمت داشتند.

- بالا بردن دانش الکترونیک شهروندان به منظور ایجاد فرصت‌های برابر زندگی و بهبود کیفیت زندگی شهروندان. با توجه به نتایج یافته‌ها بیش از ۴۴.۲ درصد از افراد ساکن در این شهرها از دانش کمی برای استفاده از فن‌آوری‌های ارتباطی برخوردارند. در این زمینه ایجاد فرهنگسراها و کلاس‌های آموزش IT و زبان انگلیسی در سطح دو شهر می‌تواند موثر باشد.

از دیگر افق‌ها می‌توان دستیابی به توسعه پایدار را برشمرد. افزایش نظم در فعالیت‌های شهر با استفاده از سیستم‌های اطلاعاتی جامع و جلوگیری از تراکم‌های جمعیتی در کاربری‌های خاص، کاهش سفرهای درون‌شهری و برون‌شهری و در نتیجه کاهش تراکم ترافیک و بهبود شرایط زیست‌محیطی است.

هرچه روند ارتباطات در شهرهای جدید تسهیل شود، ضرورت تردد بین مادرشهر تهران و این دو شهر کاسته می‌شود. افراد می‌توانند نیازهای خود را در شهر محل سکونت خود مرتفع کنند و این خود به معنی صرف‌جویی در انرژی و بهینه‌سازی مصرف و دستیابی به توسعه پایدار خواهد بود.

با توجه به اهمیت ارتباطات و ضرورت ارتقای سطح دانش شهروندان در استفاده از کامپیوتر و اینترنت پیشنهاد می‌شود که شرکت‌های عمران این شهرها برای خدمات‌رسانی بیشتر در این سطح، کلاس‌هایی با هزینه‌های پایین‌تر و کیفیت بالا برای شهروندان این شهرها (بویژه خانم‌های خانه‌دار) در محل‌های مربوط به شهرداری برگزار نماید.

شرکت‌های عمران شهرهای جدید برای اطلاع از وضعیت ارتباطی و اطلاعاتی شهر خود، به انجام نظرسنجی‌های اینترنتی یا تلفنی از شهروندان شهرها بپردازند.

با توجه به گستردگی تحولات جامعه تحت تأثیر رسانه‌ها و فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات، تعامل و تبادل بیشتر میان متخصصان حوزه ارتباطات و مدیریت و برنامه‌ریزی شهری و لزوم انجام پروژه‌های مشترک بین‌رشته‌ای ضروری به نظر می‌رسد.

در گزارش منتشر شده از سوی واحد اطلاعات اقتصادی اکنومیست، ایران در سال ۲۰۰۶ از لحاظ آمادگی در زمینه فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات با شش پله سقوط نسبت به سال ۲۰۰۵ میلادی، در رتبه شصت و پنجم در میان ۶۸ کشور جهان قرار گرفت. اطلاعاتی‌سازی جامعه هنوز هم حتی در سطح کلانشهرها با موانع زیادی روبه‌روست. از لحاظ سطوح مهارت برای استفاده از فن‌آوری، طبق آمار ارائه شده توسط ITU^{۲۳} در سال ۲۰۱۱، نشان می‌دهد که استفاده از اینترنت در میان کسانی که تحصیلات بالاتری دارند بیش‌تر است. تحصیلات بالاتر به‌طور کلی به معنی درآمد بیش‌تر و سواد کامپیوتری بیش‌تر است، این دو عامل برای افزایش کاربرد اینترنت مهم‌اند. کاربرد اینترنت برای تعدادی از اقتصادهای توسعه‌یافته و در حال توسعه برحسب سطح تحصیلات درجه‌بندی می‌شود. در تمام کشورها، بدون استثناء، افرادی که از سطح تحصیلات بالاتری برخوردارند (متوسطه و دانشگاهی) بیش‌تر از کسانی که تحصیلات پایین‌تری دارند از اینترنت استفاده می‌کنند. به ویژه، احتمال آنلاین بودن افرادی که از تحصیلات عالی برخوردارند بیش‌تر است و میزان نفوذ کاربری اینترنت در میان این گروه در اغلب کشورهایی که داده‌هایشان موجود است از ۵۰ درصد فراتر می‌رود. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، از جمله در برزیل و سنگال، بیش‌تر از ۸۰ درصد از کسانی که تحصیلات عالی دارند آنلاین‌اند. کاربرد اینترنت در میان کسانی که تحصیلات بالای سطح متوسطه دارند به نسبت بالاست و از سطوح ملی فراتر می‌رود. فقط در کشورهایی که سطح کل نفوذ کاربری اینترنت در آن‌ها بسیار بالاست، مانند نروژ و ایسلند، سطح کاربری اینترنت در تمام سطوح تحصیلی یکسان است. در بعضی از این کشورها، مانند ایران، هندوراس و پاراگوئه، این تفاوت بسیار فاحش است. در این کشورها بیش‌تر

23. International Telecommunication Union.

از ۵۰ درصد از جمعیت که تحصیلات عالی دارند از اینترنت استفاده می‌کنند و این در حالی است که کم‌تر از ۶ درصد از کسانی که تحصیلات ابتدایی یا راهنمای دارند به اینترنت دسترسی دارند. از سوی دیگر، علاوه بر نروژ و ایسلند که پیش‌تر به آن‌ها اشاره شد، بیش‌تر از ۶۰ درصد از افرادی که تحصیلات ابتدایی یا راهنمایی داشتند در کشورهای جمهوری کره، سوئیس، و نیوزیلند، و بیش‌تر از ۹۰ درصد کسانی که تحصیلات عالی داشتند کاربر اینترنت بودند. به علاوه، به نظر می‌رسد که توزیع درآمد در این زمینه نقش دارد و تفاوت در میزان کاربرد اینترنت در میان افرادی با تحصیلات گوناگون، به ویژه در کشورهایی که درآمد با توازن کم‌تری توزیع شده، نمایان‌تر است. در السالوادور سهم کاربران اینترنت در میان تحصیل‌کردگان دانشگاه در سال ۲۰۰۹ یازده برابر بیش‌تر از کسانی بود که تحصیلات ابتدایی یا راهنمایی داشتند. در حالی که در سال ۲۰۰۹ ضریب جینی برای السالوادور ۴۹.۷ بود، در نروژ - که در آن تفاوت کاربری اینترنت در میان سطوح گوناگون تحصیلات تفاوت اندکی دارد- ضریب جینی ۲۵.۸ بود و این نشان‌دهنده توزیع نسبتاً متوازن درآمد است. در مقایسه‌ای که این سازمان از وضعیت ICT در کشورهای جهان در دو سال ۲۰۰۸ و ۲۰۱۰ منتشر ساخته است، وضعیت ایران بدین‌گونه تشریح شده؛ تعداد مشترکان تلفن ثابت به ازای هر صد نفر در سال ۲۰۰۸ از ۳۴.۳ درصد به ۳۶.۷ درصد در سال ۲۰۱۰ رسیده است و مشترکان تلفن همراه به ازای هر صد نفر در سال ۲۰۰۸، از ۵۹.۵ درصد به ۹۱.۵ درصد در سال ۲۰۱۰ افزایش داشته است. پهنای باند بین‌المللی برحسب بایت‌ها به ازای هر کاربر اینترنت در سال ۲۰۰۸، ۱.۴۶۶ بوده است که در سال ۲۰۱۰ این سهم به ۳.۱۲۰ افزایش داشته است. درصد خانوارهای دارای کامپیوتر نیز در ایران از ۲۲.۳ درصد در سال ۲۰۰۸ به ۳۳.۷ درصد در سال ۲۰۱۰ و درصد خانوارهای دارای اینترنت نیز، از ۱۴ درصد در سال ۲۰۰۸ به ۲۰.۸ درصد در سال ۲۰۱۰ افزایش داشته است. اما تعداد مشترکان اینترنت با سیم به ازای هر ۱۰۰ نفر در ایران از ۰.۴ درصد در سال ۲۰۰۸ به ۰.۷ درصد در سال ۲۰۱۰ رسیده است. در مقایسه تعداد مشترکان اینترنت با سیم با دیگر کشورها، این درصد، درصد بسیار ناچیزی است، مثلاً در ترکیه این درصد از ۸.۱ درصد در سال ۲۰۰۸ به ۹.۸ درصد در سال ۲۰۱۰ افزایش داشته و این شاخصه در کشور قطر از ۷.۵ درصد در سال ۲۰۰۸ به میزان ۹.۲ درصد در سال ۲۰۱۰ رسیده است. طبق گزارش ارائه شده توسط این اتحادیه، ایران از لحاظ شاخص‌های توسعه (ICT IDI)^{۲۴} در بین ۱۵۲ کشور، رتبه ۸۷ و از لحاظ میزان دسترسی رتبه ۷۰ را داراست. ارزش تغییر دسترسی در بین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۰ به میزان ۰.۹۰ تخمین زده شده است که این تغییر ارزش دسترسی در مقایسه با دیگر کشورهای حاشیه خلیج فارس مانند: قطر (۱.۰۶) و عربستان سعودی (۱.۳۲) ناچیز محسوب می‌شود (ITU, 2011: 132-23). با توجه به آمار ارائه شده از وضعیت فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات در ایران، که وضعیت مطلوبی را نشان نمی‌دهد، بدیهی است که برنامه‌ریزی و مدیریت شهرهای جدید برخوردار از فن‌آوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی نیز در مسیر تکامل خود با مشکلاتی مواجه باشند. اما برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در بخش ICT در این شهرها می‌تواند به عنوان الگویی از ترویج و بهره‌وری از ارتباطات برای دیگر شهرهای کشورمان باشد.

پیشنهادها

²⁴. The ICT Development Index

پیشنهادهای حاصل از این پژوهش در دو گروه پیشنهادهای پژوهشی و پیشنهادهای کاربردی ارائه می‌شوند:

۱- پیشنهادهای پژوهشی

به دلیل اهمیت فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در شهرهای جدید و به منظور بررسی بهتر موضوع در آینده پیشنهاد می‌شود که؛

۱- طرح‌های جامع هر شهر که هرچند سال یکبار بازنویسی و مورد تجدیدنظر قرار می‌گیرند، فصلی را به طور ویژه به بررسی کارنامه ارتباطات در شهر موردنظر اختصاص دهند و به ارائه راه‌حل‌های عملی در این راستا بپردازند.

۲- انجام پیمایش‌های گسترده‌تر در رابطه با خدمات ارتباطی در شهرهای جدید دیگر در حومه تهران و کرج با امکانات بیشتر نیز پیشنهاد می‌شود.

۳- با توجه به گستردگی تحولات جامعه تحت تأثیر رسانه‌ها و فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات، تعامل و تبادل بیشتر میان متخصصان حوزه ارتباطات و مدیریت و برنامه‌ریزی شهری و لزوم انجام پروژه‌های مشترک بین‌رشته‌ای ضروری می‌رسد.
به نظر

پیشنهادهای کاربردی

در ترسیم کیفیت خدمات ارتباطی ارائه شده به شهروندان در هر شهر، موارد زیر بسیار مهم جلوه می‌کنند:

۱- فراهم آوردن خدمات اینترنت با کیفیت و سرعت بالا برای شهروندان که از این طریق می‌توان به کاهش ترافیک، کاهش آلودگی صوتی و محیط‌زیست و در نهایت توسعه پایدار دست یافت.

۲- خدمات رسانی به شهروندان و ارتباط بهتر سازمان‌ها و ارگان‌های گوناگون شهری در ارائه خدمات که می‌تواند به مشارکت شهروندان در امور شهر و توسعه مشارکتی منتهی شود.

۳- فراهم آوردن امکانات ارتباط الکترونیک برای شهروندان، تا از این طریق شهروندان بتوانند با یکدیگر در مورد مسایل مربوط به محله و شهر خود گفت‌وگو کرده و با برقراری ارتباط با مسئولین شهر بتوانند در فرایند تصمیم‌گیری و تشخیص و رفع مشکلات شهر خود سهیم شوند (نمود ارتباطات مشارکتی برای توسعه). مصادیق ایجاد ارتباطات الکترونیک برای شهروندان عبارت است از:

پست الکترونیک، مراکز گپ و گفتگو، سیستم‌های مدیریت روابط مشتریان و سیستم‌های تلفن گویا، سیستم‌های ATM.

۴- بالا بردن دانش الکترونیک شهروندان به منظور ایجاد فرصت‌های برابر زندگی و بهبود کیفیت زندگی شهروندان.

با توجه به نتایج یافته‌ها بیش از ۴۴.۲ درصد از افراد ساکن در این شهرها از دانش کمی برای استفاده از فن‌آوری‌های ارتباطی برخوردارند. در این زمینه ایجاد فرهنگسراها و کلاس‌های آموزش IT و زبان انگلیسی در سطح دو شهر می‌تواند موثر باشد.

۵- از دیگر افق‌ها می‌توان دستیابی به توسعه پایدار را برشمرد. افزایش نظم در فعالیت‌های شهر با استفاده از سیستم‌های اطلاعاتی جامع و جلوگیری از تراکم‌های جمعیتی در کاربری‌های خاص، کاهش سفرهای درون‌شهری و برون‌شهری و در نتیجه کاهش تراکم ترافیک و بهبود شرایط زیست‌محیطی است.

با توجه به اهمیت ارتباطات و ضرورت ارتقای سطح دانش شهروندان در استفاده از کامپیوتر و اینترنت پیشنهاد می‌شود که شرکت‌های عمران این شهرها برای خدمات‌رسانی بیشتر در این سطح، کلاس‌هایی با هزینه‌های پایین‌تر و کیفیت بالا برای شهروندان این شهرها (بویژه خانم‌های خانه‌دار) در محل‌های مربوط به شهرداری برگزار نماید.

شرکت‌های عمران شهرهای جدید برای اطلاع از وضعیت ارتباطی و اطلاعاتی شهر خود، به انجام نظرسنجی‌های اینترنتی یا تلفنی از شهروندان شهرها بپردازند.

منابع

- ازکیا، مصطفی. (۱۳۸۰)، *جامعه‌شناسی توسعه*، تهران: کلمه، چاپ سوم.
- خانیکی، هادی؛ پدرام، الوندی. (۱۳۸۹)، «رسانه‌های شهروندی و حوزه عمومی جایگزین (مطالعه موردی پنج سایت فعال روزنامه‌نگاری شهروندی در ایران)»، *فصلنامه علوم اجتماعی*، شماره ۵۱.
- اوستروفسکی، واتسلاف. (۱۳۸۷)، *شهرسازی معاصر از نخستین سرچشمه‌ها تا منشور آتن*، ترجمه: لادن اعتضادی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- اینس، مارتین. (۱۳۸۴)، *گفت و گوهایی با مانوئل کاستلز*، ترجمه: حسن چاوشیان و لیلا جوافشانی، تهران: نی.
- اعتماد، گیتی. (۱۳۶۸)، «شهرنشینی و مسائل آن»، *مجموعه مقالات سمینار اول شهرسازی*، تهران: ۱۳۷۹.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۶۸)، *سیر اندیشه‌های شهرسازی*، جلد سوم، تهران: انتشارات شرکت عمران شهرهای جدید.
- تاجبخش، کیان. (۱۳۸۶)، *آرمان شهر: فضا، هویت و قدرت در اندیشه اجتماعی معاصر*، افشین خاکباز، چاپ دوم، تهران: نشر نی.
- جعفری، ابراهیم. (۱۳۸۷)، «بررسی عوامل موثر بر میزان بکارگیری ارتباطات مشارکتی روستایی ایران (PRCA) از دیدگاه تسهیلگران توسعه روستایی»، *پایان‌نامه دوره دکترا*، دانشگاه علامه طباطبائی.
- حبیبی، سیدمحسن. (۱۳۷۸)، *از شار تا شهر: تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن تفکر و تأثر*، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- حقی، رضا. (۱۳۸۱)، *نقش فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه انسانی (بررسی اهداف مربوط به آموزش و اشتغال در برنامه سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران)*، *پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد*، دانشکده علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- جیلسپی. (بی‌تا)، *تکنولوژی‌های ارتباطات و آینده شهر*، آبادی، شماره ۵۷.

- خانیکی، هادی. (۱۳۸۳)، «بنیان‌های مطالعات و توسعه ملی ایران»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۲۸-۲۹.
- دارنلی، جیمز، جان فدر. (۱۳۸۴)، جهان شبکه‌ای؛ درآمدی بر نظریه و عمل در باب جامعه‌اطلاعاتی، نسرين امین دهقان و دیگران، تهران: چاپار و یاد علیرضا.
- دهقان، علیرضا. (۱۳۸۶)، جزوه درس نظریه‌های ارتباطات، تهران: دانشگاه تهران.
- ربانی، رسول و فریدون وحیدا. (۱۳۸۱)، جامعه‌شناسی شهری، تهران: سمت.
- زارعیان، داوود. (۱۳۸۴)، «ارتباطات دور و توسعه ملی»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۲۸-۲۹.
- زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۸۸)، برنامه‌ریزی شهرهای جدید (با تجدیدنظر و اضافات)، تهران: سمت.
- سالتر، لی. (۱۳۸۳)، «دمکراسی، جنبش‌های نوین اجتماعی و اینترنت»، رسانه، شماره ۱۵.
- سرواس، جان. (۱۳۸۴)، «دگرگونی در نظریه‌های ارتباطات و توسعه و پیامدهای آن در سیاستگذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی»، علیرضا حسینی پاکدهی، رسانه، شماره ۶۴.
- سیدرضوانی، نوید و دیگران. (۱۳۸۷)، «نیازهای فرهنگی و اجتماعی ساکنان شهرهای جدید»، آبادی، شماره ۵۸.
- شعبانعلی فمی، حسین. (۱۳۸۰)، «تحلیلی بر فرآیند نیازهای آموزشی ترویجی زنان روستایی»، ماهنامه جهاد، شماره ۲۲۴-۲۲۵.
- طرح جامع شهر جدید پردیس. (۱۳۸۰)، شرکت عمران شهرهای جدید ایران، تهران: گزارش شرکت عمران شهرهای جدید.
- طرح جامع شهر جدید پرند. (۱۳۷۵)، شرکت عمران شهرهای جدید ایران، تهران: گزارش شرکت عمران شهرهای جدید.
- صرافی، مظفر و حسن اسماعیل‌زاده. (۱۳۸۸)، «شهروندمداری»، بی‌جا، شهریور ماه.
- علیزاده، عبدالرحمان. (۱۳۸۴)، «ارتباطات توسعه و توسعه پایدار»، رسانه، شماره ۶۴.
- فکوهی، ناصر. (۱۳۸۹)، انسان‌شناسی شهری، تهران: نشر نی.
- قره‌خلو، مهدی. (۱۳۸۸)، «ارزیابی شهرهای جدید در جذب جمعیت کلان‌شهرها (مطالعه موردی: شهرهای اطراف تهران)»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۷.
- کستلز، مانوئل. (۱۳۸۹)، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ، ظهور جامعه شبکه‌ای، جلد ۱، تهران: طرح نو، چاپ ششم.
- کیا، علی‌اصغر. (۱۳۸۵)، «موانع و راهکارهای استقرار شهرالکترونیکی در ایران»، تهران: بی‌نا.
- گای، ماری. (۱۳۸۸)، شهروند در تاریخ اندیشه غرب، عباس باقری، تهران: نشر و پژوهش فرزاد روز.
- اولین گزارش توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۷۸)، تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
- محسنی، منوچهر. (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی جامعه اطلاعاتی، تهران: دیدار.

- ممتاز، فریده. (۱۳۸۱)، **جامعه‌شناسی شهر** (با مقدمه دکتر فرامرز رفیع پور)، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم.

- وبستر، فرانک. (۱۳۸۳)، **نظریه‌های جامعه اطلاعاتی**، اسماعیل قدیمی، تهران: قصیده‌سرا.

- نجات‌ای حسینی، محمود. (۱۳۷۹)، **اطلاعرسانی و فرهنگ (مجموعه مقالات)**، تهران: خانه کتاب.

- نجفی مطیعی، منصور. (۱۳۸۵)، **مجموعه مقالات شهرهای جدید**، تهران: شرکت عمران شهرهای جدید.

- نمک‌دوست تهرانی، حسن. (۱۳۸۳)، «حق دسترسی آزادانه به اطلاعات و دمکراسی»، **رسانه**، شماره ۵۹.

- International Telecommunication Union. (2011) , **Measuring the Information society**, Switzerland.

- shirin Madon. (1998) ,**The Internet and Socio-economic Development exploring the Interaction**, [www.http// is.lse.ac.uk/ ifipwg/pdfs/internet.pdf](http://is.lse.ac.uk/ifipwg/pdfs/internet.pdf).

- **Oxford Advanced Learner's**, 2003: 857